

Dorothea Bate i *Myotragus balearicus*

Una científica valenta, pionera
en la recerca de fòssils

per Karolyn Shindler

Dorothea Bate
i *Myotragus balearicus*

Una científica valenta, pionera
en la recerca de fòssils

per Karolyn Shindler

Edició: Consell de Mallorca. Departament de Participació Ciutadana i Presidència.
Direcció Insular d'Igualtat

Primera edició: 2019

Assessorament lingüístic: Servei de Normalització Lingüística del Consell de Mallorca
i Jaume Fuster de l'Associació Cultural Cap Vermell

Il·lustració de la coberta: Elisa Martínez

- © Cessió dels drets de publicació per Trudy Brannan,
The Natural History Museum of Cromwell Road, London. 2018
- © Del text: Karolyn Shindler
- © De la traducció al català: Associació Cultural Cap Vermell
- © De l'edició: Consell de Mallorca

Original text and images supplied by the Natural History Museum, Cromwell Road,
London SW7 5BD.

Original English text © Karolyn Shindler, 2005, 2007.

Maps, © Hardlines Ltd. 2005.

Cuevas de los Colombs, Mallorca © The Trustees of the Natural History Museum,

London; Dorothea at Osborne, Isle of Wight, 1913 © Sir David Bate;

Dorothea in 1930 © The Trustees of the Natural History Museum, London.

Disseny i maquetació: Grafo SA

Impremta: Grafo SA

Dipòsit legal: PM 793-2018

Cap part d'aquest llibre no pot ser reproduïda per sistema electrònic o mecànic de cap tipus sense l'autorització prèvia i per escrit del seu propietari o de l'editor.

Presentació

Com es crea la identitat d'un poble o d'una societat? Les tradicions, la seva geografia o les persones que la formen?

Segons la meva opinió, les persones referents dins la història d'un poble són vitals. Per aquest motiu, es rememoren grans gestes, descobriments i accions de personalitats il·lustres o que varen marcar un abans i un després en el sí de la localitat o el país.

En la nostra societat, trobam que el patriarcat ha condemnat les dones a l'ostracisme i, en molts de casos, les ha esvaït del registre històric i les ha fet desaparèixer dels llibres d'història, dels reculls del cronista del poble, de les nostres places i carrers; en definitiva, de la nostra memòria com a poble i de la nostra identitat.

És molt important que recuperem els noms i els fets d'aquestes dones especials i lluitadores, que resten en l'oblit en espera que qualche dia es faci justícia i se les valori igual que els homes de la seva època.

Celebram que enguany Capdepera faci un exercici de memòria i d'investigació sobre una figura femenina quasi oblidada o ignorada fins ara, com és Dorothea Bate, científica i paleontòloga gal·lesa, descobridora de *Myotragus balearicus*. És hora que dones com ella recuperin el seu lloc en la història i nosaltres una part molt important de la nostra identitat que ens ha estat negada.

Des del Consell de Mallorca continuam animant tots els municipis de Mallorca a cercar, demanar i recordar les dones que han estat clau per ser qui som avui.

JESÚS JURADO SEGUÍ

*Vicepresident segon i conseller de Participació Ciutadana
i Presidència del Consell de Mallorca*

Introducció

Impulsada per la Direcció Insular d'Igualtat del Consell de Mallorca, la campanya «Mallorca té nom de dona» pretén ajudar a treure de l'oblit dones valuoses que s'han vist menyspreades per la història escrita pels homes. Moltíssimes dones han aconseguit grans gestes en totes les facetes i és de justícia que també siguin anomenades i reconegudes. N'hi ha d'exploradores, d'aventureres, d'artistes, de pensadores o de polítiques que són desconegudes per la gran majoria de la població.

En el camp de les ciències, trobam centenars de dones. Hi ha una viñeta reivindicativa que, amb ironia, descriu Eva com la precursora de la ciència empírica, per investigar la poma mentre Adam feia el gandul pel jardí de l'Edèn. Sense arribar fins a la Bíblia, ja trobam innumbrables dones, com Hipàcia d'Alexandria, una de les persones més sàvies de l'antiguitat, però que va acabar cremada per cristians fonamentalistes que l'acusaven de bruixa. Es parla de quatre milions de dones, moltes d'elles guaridores i comares, que també foren enviades a la foguera al llarg dels segles. Tròtula de Salern, al segle XI era una investigadora eminent de l'àrea de la salut, a la qual varen canviar el nom per Trottus, que la feia home, ja que molts pensaven que, senzillament, una dona no podia haver escrit el que ella va escriure. Però també al segle XI tenim la dona que es va avançar a Da Vinci amb un recull de sabers inaudit, Hildegarda de Bingen.

Si ens acostam al nostre temps, sobresurten en les ciències naturals les botàniques Elizabeth Blackwell i Anna Blackburne, les recol·lectores de fòssils Elizabeth Philpot i Mary Anning, o les astrònomes Nicole Le-paute o Maria Mitchell... I moltes altres que esperen ser rescatades de les ombres de la història. I qui les rescata? Altres dones. Des de 1970, quan varen començar a obrir-se els estudis de la dona a diverses universitats anglosaxones, hi ha hagut centenars d'investigadores que han rescatat aquestes ancestres, amb la idea clara de fer justícia, reconèixer-les i oferir, a la vegada, a les dones de tot el món, una genealogia de la qual sentir-nos orgulloses.

En aquest tercer any de campanya, recuperam la zoopaleontòloga Dorothea Bate, que va posar les Balears en l'òrbita de les ciències naturals amb l'anomenament del fòssil que ella mateixa va descobrir com *Myotragus balearicus*. El 1909 va recórrer les Balears cercant fòssils amb un afany científic quan ningú no ho feia, encara menys si eres dona i

menys encara si eres jove, ja que va complir trenta-tres anys mentre recorria la nostra terra. Va escalar i es va arrossegar per coves i concavitats amb faldes llargues i cotilla, va recórrer molts de municipis de Mallorca, Eivissa i Menorca. Durant la seva estada a l'illa, l'arxiduc Lluís Salvador la va convidar a les seves terres de Valldemossa, on molt possiblement va conèixer Catalina Homar, la primera dona que hem homenatjat en aquesta campanya.

Dorothea Bate mai no va creure el que li varen dir de com havia de ser o com s'havia de comportar una dona. Molt menys el que li havia d'interessar, i a ella li va interessar des de molt petita tot el que tenia relació amb les ciències naturals. Va convertir aquest interès en la seva passió i professió, quan cap altra no ho havia aconseguit. Encara avui ens sembla sorprenent la seva gesta i ens pareix important donar-la a conèixer. Molt poques persones a les Balears saben que va existir, tampoc fora de les nostres terres. Ha estat, com gairebé sempre, feina d'una dona, Karolyn Shindler, que va haver de fer una tasca enorme, ja que molts de documents i fotos de Dorothea es varen perdre en l'incendi de la seva casa natal. A Karolyn li devem la història d'aquesta gran investigadora, amb la seva biografia *Discovering Dorothea: The Life of the Pioneering Fossil-Hunter Dorothea Bate* (HarperCollins Publishers). A Josep Antoni Alcover, científic expert en *Myotragus balearicus*, de l'institut IMEDEA, li agràim el contacte amb Karolyn, perquè ens donàs permís per traduir-ne al català els dos capítols dedicats a les Balears. Gràcies a l'interès conjunt de diverses persones, podem conèixer un tros de la nostra història i la dona que el va fer possible.

NINA PARRÓN MATE

Directora insular d'Igualtat del Consell de Mallorca

Dorothea Minola Alice Bate 1878-1951

Una científica valenta, pionera en la recerca de fòssils

L'abril de 1909, Dorothea Bate va escriure en el seu primer diari de feina a Mallorca: «ell és l'home més amable i de gran cor que hom pot imaginar, i la gent aquí sembla tractar-lo com si fos un rei. Parla amb fluïdesa aparentment en totes les llengües del món civilitzat, ha viatjat arreu del món i coneix informació pràcticament de tots els temes». L'home de qui parlava era l'arxiduc Lluís Salvador, amb qui va estar a Miramar en la primera visita que va fer a Mallorca.

Tristament, avui dia ja no tenim el primer diari de Dorothea a Mallorca. Els únics extractes breus que en coneixem són citacions de la traducció que va fer Freda Smyth l'any 1961 de la famosa biografia de Catalina Homar escrita per l'Arxiduc. Molt amablement, William Graves me la va mostrar quan me'l va presentar a Ca n'Alluny, l'any 2009, l'autora Anna Nicholas, resident a Mallorca. No se sap com Dorothea va conèixer l'Arxiduc, ni tampoc quant de temps va quedar a Miramar. A través de Freda Smyth sabem que disposava de «dues bones habitacions, un bonic jardinet i un hort, i que [l'Arxiduc] li mostra la seva possessió un dia i un altre». Quan Dorothea va marxar, va apuntar en el seu diari: «L'Arxiduc és un acompanyant tan extremament agradable i interessant que crec que restant a Miramar he tingut una experiència única i molt encisadora». També va ser una experiència excepcional. La majoria dels allotjaments on va quedar Dorothea prop dels llocs remots on excavava, eren molt simples i austers.

Entre 1901, quan tot just tenia vint-i-dos anys, i 1911, Dorothea Bate va explorar les illes mediterrànies de Xipre, Creta i les Balears. Va descobrir les restes fossilitzades d'espècies extintes, moltes de les quals eren noves per a la ciència, a coves remotes a les muntanyes i a penya-segats colpejats per la mar. A Xipre va contreure malària i, a Mallorca, escarlatina, però, tot i la febrada, va voler seguir treballant, anteposant els descobriments, una vegada i una altra, a la salut. En la dècada de 1930, a Betlem, va fer excavacions en el context d'una conflictivitat política creixent i d'amença imminent de guerra.

És extraordinària la perseverança escalant muntanyes incòmodes i penya-segats a la costa, de vegades remullada per la mar, sovint cremada pel sol, esgarrinxada per esbarzers i amb picades d'insectes. No hi

havia cap rètol que indicàs el camí cap a la cova dels ossos. Dorothea havia de seguir tots els indicis, demanar sense limitacions a tots els pagesos i pescadors que trobava si havien vist ossos a les roques. No tenia cap company ni ningú que li donàs suport. Dorothea viatjava tota sola, llogava els serveis d'homes indígenes que li feien de guia i d'intèrpret o que li feien les tasques feixugues de les excavacions. Si la roca era massa forta per excavar-la, com a darrer recurs, utilitzava pólvora o dinamita per fer-la volar, una pràctica acceptada en aquella època. L'objectiu era assegurar-se els millors exemplars que podia obtenir i el valor que tenia per aconseguir aquesta fita era excepcional.

Dorothea Bate va néixer a Gal·les l'any 1878 i va passar la infantesa voltant la bonica contrada propera a casa seva. Acostumava a riure-se'n dient que la seva educació va ser breument interrompuda per l'escola, però tenia un instint nat d'historiadora natural. Sembla que el pare la incentivà en les aficions, observant els ocells amb ella, ajudant-la a identificar plantes i insectes, i explicant-li com caçar i pescar. Quan la família es traslladà a la vall de Wye, la varen fascinar les criatures fòssils diminutes de l'edat de gel que va trobar enterrades a les coves de pedra calcària, als cims dels penya-segats que voregen el riu.

L'interès de Dorothea pel món natural era tan gran que, el 1898, va anar a demanar feina al Museu d'Història Natural de Londres. En aquella època, el Museu no tenia dones científiques, les dones no varen ser admeses entre el personal científic fins al 1928. Era un vedat completament reservat als homes, un lloc dedicat a abrics negres seriosos i a capells de copa. Tant si va ser pel seu encant com per una habilitat innata, o probablement per totes dues condicions, la varen acceptar a la sala dels ocells, on va classificar pells d'aus per espècies, amb seguretat i professionalitat. Aquella presentació senzilla al Museu va dur els científics a animar-la a explorar el Mediterrani. Va ser la primera persona, home o dona, cercadora de fòssils, a explorar sistemàticament les coves de pedra calcària de les illes.

És remarcable el que Dorothea va descobrir. A Xipre i a Creta, els fòssils incloïen espècies extintes d'hipopòtams i elefants pigmeus i, a Creta, també va descobrir un elefant de mida normal. A Mallorca i Menorca, va descobrir espècies extintes exclusives d'aquestes illes. És un petit antílop-cabra, tan particular que no té un nom específic. Dorothea el batia com *Myotragus balearicus*, que es tradueix literalment com «cabra-ratolí» de les Balears. El que el fa més destacable són les dents anteriors, d'una mena que habitualment només tenen els rosegadors. És un exemple esplèndid d'evolució, d'adaptació, de supervivència i d'extinció. Dorothea en va reconstruir un esquelet sencer a partir dels ossos que va descobrir. Per primera vegada en els darrers 70 anys, l'esquelet de *Myotragus* és a una exposició a les galeries magníficament reorganitzades del Museu d'Història Natural de Londres. A Mallorca, evidentment, hi ha la col·lecció

esplèndida d'exemplars de *Myotragus* del Museu Balear de Ciències Naturals, de Sóller.

El fenomen de grans animals que es fan petits (nanisme) a les illes, al mateix temps que animals petits es fan més grans —imaginau lirons de la talla d'esquirols i cignes massa grans per poder volar—, és un tema que Dorothea va estudiar al llarg de tota la vida. Avui es coneix com la regla de l'illa i és un tòpic habitual en la recerca de la manera com els animals s'adapten a una illa.

Durant la darrera dècada hi ha hagut un ressorgiment de l'interès per les col·leccions de Dorothea, amb aportacions noves i fascinants. L'any 2012, científics del Museu d'Història Natural varen tornar a examinar l'elefant pigmeu que Dorothea va trobar a Creta i varen descobrir que és el mamut conegut més petit del món: un minimamut que tot just no devia fer més d'un metre d'alçada, de la mida d'una cria d'elefant actual. La magnífica col·lecció de Dorothea recopilada a Betlem també incloïa elefants, però d'una època molt més antiga. Un estudi publicat recentment suggereix que encara són més antics del que es pensava i, de fet, representen els elefants més primitius coneguts de fora d'Àfrica.

Al final de la vida, Dorothea era reconeguda internacionalment i paleontòlegs i arqueòlegs d'arreu del món valoraven la seva experiència com a científica al Museu d'Història Natural de Londres. Mai no va ser un membre del Museu. Era una treballadora científica no oficial (o temporal), que cobrava per les troballes en funció del nombre de fòssils que aconseguia. Per la seva capacitat, l'any 1924 la varen nomenar conservadora dels mamífers i aus de l'edat de gel. El 1948, amb setanta anys, la varen nomenar per al seu primer càrrec de direcció, com a oficial a càrrec de les dependències del Museu a Tring, a Hertfordshire.¹

Es comentava que, si li enviaven quantitats suficients de fragments d'ossos, Dorothea seria capaç d'identificar-ne no només l'espècie, sinó que també en suggeriria el clima i l'entorn. Innombrables col·leccionistes acudien a ella per aprofitar-ne l'experiència, identificar exemplars i interpretar mostres. També va animar els col·legues més joves a mirar més enllà dels ossos i de les troballes, a interpretar-los en el context ambiental i regional més ampli, i a utilitzar la imaginació científica. Hi ha nombrosos llibres a les biblioteques del Museu que expressen la profunda gratitud dels autors a Dorothea.

Dorothea Bate va morir el 13 de gener de 1951, amb setanta-dos anys. Li varen arribar tributs d'arreu del món. Va ser Wilfred Edwards, conservador de geologia del Museu, qui va trobar les paraules que expressaven la profunda pena de tanta gent: «La mort de Dorothea és una gran pèrdua per al món científic en general i per al Museu [d'Història Natural] en particular. Quant a mi, he perdut una de les meves millors amigues».

¹ Tring és una població situada a l'oest del comtat no metropolità de Hertfordshire, situat al nord de Londres. (N. del t.).

Possiblement, el millor tribut és que el seu treball continua viu entre els seus documents i col·leccions, focus de tanta investigació nova i innovadora. I estic segura que la commemoraria el fet que el que va aconseguir i, particularment, el seu descobriment de *Myotragus balearicus* encara avui són honorats pel Consell de Mallorca.

KAROLYN SHINDLER

Autora del llibre *Discovering Dorothea, the Pioneering
Fossil-Hunter Dorothea Bate*

Capítol 9

Una agulla en un paller

La carta venia d'un amable col·leccionista de fòssils, apassionat pels mol·luscs, el reverend Robert Ashington Bullen, un visitant habitual del Museu. A començament de la primavera de 1909, havia viatjat a les Balears i, a la costa oest de Mallorca, va trobar el que semblava un jaciment d'ossos. Va escriure a Dorothea per explicar-l'hi. Allò va ser l'estímul que necessitava. En poques setmanes va recaptar els doblers i va trobar el company de viatge que necessitava per calmar els seus pares. Va posar fi a un període interminable de cinc anys d'ençà de la darrera exploració i va iniciar el projecte d'explorar les illes Balears, tantes vegades ajornat. De nou, Dorothea investigava terres noves. Fins al descobriment d'Ashington Bullen, només s'havien descobert les restes d'un mamífer del Pleistocè a les Balears, el 1855, pel conegut arqueòleg de Sardenya, el comte Alberto Ferrero de La Marmora, que va trobar el que semblava un jaciment d'ossos davall el castell de Bellver, prop de Palma.

A devers vuitanta milles de la costa peninsular, Mallorca era un lloc de descans per a moltes de les famílies espanyoles més importants, que hi arribaven per gaudir-ne de la bellesa i tranquil·litat. Des de les acaballes del segle XIX, la reputació de les Balears va començar a escampar-se per Europa gràcies a la feina de l'arxiduc Lluís Salvador, que va venir a viure a Mallorca amb denou anys. Aquest va escriure a bastament d'arqueologia, de cultura i d'història natural de les Balears i en va ser una autoritat reconeguda. No obstant això, el 1909 pocs visitants venien a admirar aquestes illes verges.

Un amic de l'escriptora Mary Stuart Boyd, el qual ja havia visitat les Balears, la va advertir quan ella hi va venir a passar sis setmanes amb la família: «no t'agradarà. Estan fora del context mundial. No hi ha turistes. Ni una ànima entén una paraula d'anglès i no hi ha res per fer». L'estat de les coses no va canviar gaire fins a la dècada dels 60, quan el desenvolupament de paquets de vacances va dur milions de turistes.

El diari d'aquest viatge de Dorothea va desaparèixer. Actualment no queda constància de qui en varen ser els companys de viatge, ni de cap detall d'aquesta primera visita, encara que hi ha alguna informació en les cartes als diaris de les visites posteriors a les Balears i en les seves anotacions científiques. El 12 d'abril va escriure al Dr. Smith Woodward des de Palma:² «He arribat aquí amb certa sorpresa, ja que els nostres plans han estat tan incerts. Això sembla un lloc deliciós i em sap greu no

² Palma de Mallorca en l'original. (N. del t.).

poder quedar més de dues o tres setmanes, perquè és molt poc temps per cercar fòssils. Vaig trobar la vostra carta i el mapa [de les illes Balears] esperant-me, moltes gràcies». De fet, va quedar tot un mes explorant una «considerable extensió» de camps de pedres cercant més criatures, extingides o vives, que eren noves per a la ciència.

La feina de Dorothea va ser hercúlia, més difícil encara del que va ser Xipre o Creta, de tan poc que es coneixia allà. Les Balears havien format els cims d'un braç de terra llarg que s'estenia des de la península Ibèrica cap a la Mediterrània. Amb el temps, a mesura que el nivell de la mar creixia, els cims més alts varen quedar aïllats i es varen formar les illes. Es dividien en dos grups, les illes Gimnèsies, Mallorca, Menorca i Cabrera, i les Pitiüses, Eivissa i Formentera. A Mallorca, Dorothea va fer front a una illa muntanyosa, molt rocallosa, de devers 60 milles per 40, amb una costa retallada de 350 milles,³ 2 coves i esclatxes innombrables i ni una sola referència del tipus de fauna extinta que podria descobrir. Com ja sabia per experiència pròpia de les exploracions anteriors, era essencial disposar d'un guia i, poc després d'arribar, ja havia fet un contacte molt valuós: un geòleg i naturalista aficionat, que anomena *Padre Caldentey*.⁴ Semblava conèixer tota la gent important o interessant de les Balears i la va ajudar a trobar treballadors i guies eficients per a les tres visites que hi va fer.

El que Dorothea va descobrir a Mallorca durant les quatre setmanes breus de la primera visita és remarcable. En aquesta illa desconeguda, que encara no s'havia cartografiat de manera exhaustiva, Dorothea va descobrir, entre les «innombrables coves» —com descriu ella—, les restes fòssils d'un animal extingit que encara ara és descrit com una de les espècies més desconegudes que han habitat el planeta. El seu descobriment és, fins i tot ara, el focus d'estudi acadèmic (i d'arguments) de la mesura d'una petita indústria. Les restes eren dins una cova de penya-segats al nord de les coves d'Artà, a un lloc particularment remot i d'accés difícil.⁵ Coneguda localment com la cova de na Barxa, l'única

³ En el text original posa 3.500 milles quan, segurament, voldria dir 350 milles, devers 563 km (1 milla terrestre = 1,609 km). (N. del t.).

⁴ La seva identitat no queda clara. Dorothea l'anomena de manera errònia *Padre Caldentey*, quan és clar que no era un clergue —els esmenta de manera molt clara quan els tracta i, a més, ell estava casat i tenia un fill ja gran, anomenat Miquel. Propensa a les errades freqüents amb els noms propis, el nom d'aquesta persona podria ser Pedro, cosa que podria dur a més confusions. En aquella època, hi havia un Pedro Caldentey a Mallorca, un geòleg i espeleòleg que havia descobert les coves dels Hams el 1905, unes de les altres coves de grans espectacles. Hauria estat bé si tots dos haguessin coincidit, però aquest home només tenia vint-i-sis anys el 1909, no tenia cap fill anomenat Miquel i la seva família no sap res de Dorothea.

⁵ De les seves anotacions, es fa evident que Dorothea havia llegit molt sobre les grans coves exposades al públic a Mallorca, particularment dels relats de l'espeleòleg francès E. A. Martel, el qual les va explorar al segle XIX, i molt probablement ella les va visitar en aquest viatge. Les més famoses, les coves d'Artà i les coves del Drac, a l'est de l'illa, eren reconegudes per les estalactites de formes fantàstiques i pels llacs subterranis. Martel va quedar astorat per la immensitat de les coves, però també va notar que, en alguns llocs,

entrada era, segons Dorothea va anotar, a través d'una «obertura al sostre i una baixada de set o vuit peus». ⁶ Estava inundada periòdicament per la mar, però hi va trobar les restes d'un jaciment d'ossos que hauria estat originalment de sis peus i mig ⁷ d'alçada, però que havia estat completament desfet per la força de les onades. D'allò que quedava, Dorothea va excavar uns quants exemples perfectes d'ossos d'extremitats i «un crani ben conservat d'un exemplar vell, amb la mandíbula». Tenia la semblança d'una cabra, però era diferent de tot el que havia vist abans.

Cercant més lluny cap al nord, va descobrir coves als grans penya-segats rocallosos del cap Ferrutx, ⁸ al punt més a l'est de la badia d'Alcúdia. Eren conegudes com «cuevas de los Colombs», ⁹ un grup de coves i esquerdes que s'estenen en una línia ascendent esgraonada al llarg de devers 70 iardes, ¹⁰ la gruta inferior de les quals es troba a no més de 15 peus ¹¹ damunt la mar. A les coves inferiors va trobar un bocí de roca que prometia. Va organitzar eines i homes per excavar, però igual que va arribar sobtadament a Mallorca, de ca seva la varen reclamar; son pare estava malalt. El seu diari perdut podria explicar-nos la informació relativa al pare i la seva resposta a aquest final sobtat de la primera expedició en cinc anys. L'única cosa que va poder fer va ser marcar el lloc a la cova i esperar que la salut de son pare —i els assumptes dels pares, que varen interrompre la seva carrera durant tant de temps— no li impedissin tornar.

Dorothea va abandonar Mallorca immediatament, però mentre arribava a Anglaterra, Henry ja havia fet una bona troballa. El 16 de maig va escriure a Smith Woodward per expressar la frustració tan evident que li suposava haver deixat el treball acabat de començar. Es mostra sorprenentment reservada quant al crani similar al d'una cabra, sense revelar-ne l'estranyesa. «Només tinc uns pocs espècimens i em tem que la descripció no en sigui gaire interessant. Hi ha tant per examinar a Mallorca que sembla cercar una agulla en un paller, com diu la dita». L'única capsa de fòssils que va recuperar la va enviar directament al Museu i va demanar a Smith Woodward que l'apartàs, «ja que m'agradaria desempaquetar-la jo mateixa». La caixa la va enviar al Museu el 9 de juny i, cap

eren tan negres com l'interior d'una xemeneia, cremades i amb una xuxa per les torxes dels guies. «Le désastre —va escriure— est irrèparable». (E. A. Martel, «Les cavernes de Majorque», *Spelunca, Bulletin & Mémoires de la Société de Spéléologie*, 32, febrer de 1903) Cap d'aquestes coves tenia jaciments d'ossos. Dorothea va escriure més endavant la seva disconformitat amb els comentaris eloqüents dels guies de les coves i com els visitants trivialitzaven respecte de la magnificència natural de les coves. (Bate, «The Caves of Crete», a Aubyn Trevor-Battye, campanya de Creta. Londres: Witherby & Co., 1913)

⁶ Entre 2,1 i 2,4 metres. (N. del t.).

⁷ Poc més d'1,8 metres. (N. del t.).

⁸ Dorothea l'anomena Cap Farouch; a part d'aquest, tots els noms estan escrits com ho fa ella.

⁹ Escrit així en l'original. (N. del t.).

¹⁰ Devers 64 metres. (N. del t.).

¹¹ Uns 45 metres. (N. del t.).

a mitjan juliol, Henry n'havia recollit la quantitat suficient com per rebre l'autorització per viatjar a Londres.

De la caixa curosament embalada, Dorothea va extreure el crani amb les banyes curtes, rectes i esmolades d'aquest animal semblant a una cabra. No s'havia vist mai res de semblant i ella el va examinar amb Charles Andrews. El que en va trobar més remarcable varen ser les dents. En lloc dels sis incisius inferiors habituals (dents frontals inferiors), característiques dels remugants, hi havia només dues dents, que eren molt grosses i com les d'una rata, progressivament creixents, com les d'un rosegador, amb les arrels vistes. Era l'únic remugant conegut amb només dues dents inferiors davant. En examinar la criatura, es varen fer evidents moltes altres peculiaritats. La mandíbula era molt grossa, mentre que la posició de les dents anteriors suggeria, com va escriure Dorothea, «que el nas de l'animal devia ser molt curt». El crani que va trobar es caracteritzava per «ser petit» en general i els ulls estaven en una posició molt avançada. Però no només el crani era petit i prim, sinó que també «sembla ser propi de tot l'animal», va escriure, «perquè també és remarcat als ossos de les extremitats». Era, segons va concloure Dorothea en la primera memòria sobre aquesta criatura, «un ungulat que no pareix que tengui semblants».

Bate va anomenar aquesta barreja d'antílop i cabra amb dents de rata *Myotragus balearicus*. És tan particular que no té ni nom propi. Se l'anomena, de forma variada, com cabra-rata, cabra de cova, gasela-antílop o, simplement, el més descriptiu, *Myotragus*, traducció literal del grec del concepte cabra-ratolí. De la figura, estranyament petita i prima, es fa evident que es va adaptar per escalar roques i penyes escarpades «fins un punt», va manifestar el Dr. Andrews, «inigualable per a cap altre animal». Les potes estaven molt separades i el moviment habitual que devia fer era caminar. És poc probable que tingués capacitat de córrer per fugir de l'home i que el *Myotragus* prengués l'home com un depredador. Els exemplars de Mallorca eren molt petits, els espècimens que hi va trobar feien devers 45 centímetres a l'espatlla, encara que alguns esquelets adults trobats anys més tard no fan més de 25 centímetres.

Com va evolucionar la criatura cap a aquest aspecte tan especialitzat i quina en va ser la causa de l'extinció, després de devers cinc milions d'anys pasturant pacíficament amb aquelles dents tan grans, era una perplexitat per a Dorothea i Charles Andrews, que encara no s'ha resolt amb una conclusió. Les investigacions contemporànies suggereixen que, fa devers 5,7 milions d'anys, com fan les cabres, la criatura va pujar als penya-segats i a les muntanyes. Quan l'aigua de la Mediterrània va pujar de nivell i aquelles muntanyes, que formarien les Balears, quedaren aïllades, l'animal també hi va quedar. Va ser aquest aïllament, durant dos milions d'anys, que en va causar l'adaptació específica, però les preguntes de Dorothea de per què i com va passar això encara estan per respondre.

Abans que Dorothea pogués començar a gaudir de la celebritat d'aquesta criatura estranya i curiosa, després de només deu dies de feina al Museu va haver de tornar a casa i quedar-hi. Aquesta vegada no va ser la malaltia el que va interrompre la seva feina; després de sis anys al mateix lloc, els pares es tornaven a mudar de casa i la necessitaven. Com va passar amb totes les convulsions prèvies, no queda constància del motiu pel qual varen abandonar Dumfriesshire. No obstant això, varen continuar a Escòcia i es varen mudar a Gordon-in-Berwickshire, a Bassendean House, una mansió del segle XII amb ornaments victorians. Aquí, Henry Bate va mantenir el lloguer no només de la casa sencera, sinó també de dues cases dels guardes, extensions de camps i drets de caça.

La paciència de Dorothea amb la família era extraordinària. Era una dona de trenta anys, d'èxits múltiples, amb una reputació com a científica i exploradora ben assentada i creixent, i que acabava de descobrir un exemplar únic d'una criatura extingida sorprenent, però les directrius dels seus pares el 1909 encara li organitzaven la vida. Va poder escriure la seva memòria preliminar sobre el *Myotragus* a casa, però poca cosa més va fer. Mentre això passava, l'interès pel *Myotragus* era tan gran que el crani que havia trobat a la cova de na Barxa era motiu d'exposició a la Royal Society.

En començar la primavera de 1910, Dorothea va fer una visita breu a Londres. La gran exposició anglonipona s'havia de fer aquell any, des de maig fins a final d'octubre, a l'estadi White City, a l'oest de Londres, amb la intenció de crear intercanvis comercials futurs i amistat entre els dos països. Les exposicions anirien des de sedes sumptuoses i ceràmiques a demostracions de lluitadors de sumo, desfilades navals i militars, jardins japonesos i una secció de ciència. S'havien demanat en préstec al Museu d'Història Natural alguns fòssils i una col·lecció de minerals. Dorothea va comentar amb el Dr. Smith Woodward la possibilitat de prestar una reproducció en guix del crani de *Myotragus* i el crani restaurat del petit hipopòtam de Xipre, així com «un parell de peces» de l'elefant pigmeu de Creta o Xipre. Això no obstant, com va escriure al Dr. Smith Woodward en tornar d'Escòcia, «la qüestió és: podria fer-se [la reproducció] amb càrrec al Museu? Noestic en disposició de gastar en aquesta feina, ja que la "Fundació per a l'exploració a Mallorca" està molt necessitada de tot el suport que jo li pugui donar».

El responsable del Museu va prometre intentar-ho, però un parell de dies més tard Dorothea va rebre una carta del Dr. Francis Bather, assistent del responsable, que la va enfurismar, com es comprova en la resposta que va escriure a Smith Woodward: «Mentre li escrivia a vostè, he rebut una carta del Dr. Bather de la qual es conclou que a ell no li interessa gaire tenir només reproduccions. Aleshores, com que jo som fora, seria millor que vostè esbrinàs si a ell li interessen o no». I seguia,

en un to més corrosiu, «jo no desitj enviar a exposar res que ell no consideri totalment satisfactori». Bather, conegut per ser molt perepunyetes, recobrant les formes, va explicar al Dr. Smith Woodward que en la carta «li he dit que al públic no li agraden gaire les reproduccions, de manera que si ella només pot aportar reproduccions, haurien de ser acolorides; i vaig expressar-li la temença que això seria difícil de tenir-ho fet a temps. No obstant això, aquesta és una qüestió que us correspon decidir. Per descomptat, jo estaré agraït per tot el que ella pugui fer». L'exhibició completa, visitada per la quantitat aclaparadora de 8,5 milions de persones en els cinc mesos que va estar oberta, va tenir molt d'èxit, com en tingueren, segons va dir Smith Woodward a Dorothea, les seves reproduccions.

Potser va ser l'interès en el Myotragus el que va dur finalment els pares de Dorothea a apreciar-ne la feina. La seva filla era una de les expositores, tant a la Royal Society com a una exposició internacional visitada per milions de persones. Henry i Elizabeth potser, fins i tot, varen fer el viatge per veure la feina que Dorothea havia fet. Aquesta va publicar una altra memòria en un diari molt erudit i la varen convidar a un dels grans esdeveniments socials de l'estiu, la nit de la Royal Society, el mes de juny. Els seus treballs a Xipre també varen ser reconeguts per la Societat d'Història Natural de Xipre, que la va convidar a ser-ne un dels dos únics membres honorífics. La paciència de Dorothea per tornar a les illes Balears segurament era la mateixa que al Museu, ambiciosos de rebre més exemplars d'aquella fauna extingida única.

El maig arribà a un acord amb Smith Woodward per vendre algunes de les troballes de l'hipopòtam de Creta, per la suma de 40 lliures (devers 2.200 lliures al canvi actual). Eren uns doblers essencials per poder viatjar i volia cobrar-los de cop, per la qual cosa es queixava despietadament, com excusant-se. «Em sap greu tenir tanta pressa», va escriure en una de les tres cartes que li va escriure al juny; «la raó és que —si no passa res impensable— estic pensant de tornar durant unes setmanes a Mallorca i m'agradaria començar el 3 de juliol. Creis que ho podríem arreglar?». Sorprenentment va poder i només tres dies després del que havia planejat: el capvespre del 6 de juliol va partir cap a Mallorca des de l'estació Victoria. Aquesta vegada no tenia sentit dur un acompanyant, com volien els pares. El diari d'aquesta expedició encara es conserva, una memòria de la seva empena, obstinació i perseverança, i un testimoni de les tasques que una naturalista instintiva com Dorothea havia de dur a terme per cercar el coneixement.

El viatge va ser incòmode i va durar tres dies, durant els quals va dormir poc. La travessa de vapor des de Newhaven a Dieppe va ser bona, però el descans que ella esperava durant el viatge per França va ser interromput per tres canvis de tren, un al mig de la nit. Va arribar a Barcelona de matinada. Com que el ferri a Mallorca no sortia fins al capvespre, va passar el dia al monestir benedictí de Montserrat, famós per

la Moreneta i els penya-segats plens de coves, encara que el cost de la visita va significar haver de viatjar en el ferri a Mallorca en segona classe. «Vaig compartir la cabina amb dos nins, la mare, d'aspecte desagradable, i el seu company», va escriure. «De tan cansada que estava, durant unes quantes hores vaig dormir i vaig donar de menjar a dues puces que, més tard, varen patir la meva venjança».

Clarejava quan el vapor es va aproximar a l'illa, amb els penya-segats escarpats de la costa sud-oest a la gran badia de Palma que s'obrien a la vista i el massís castell de Bellver, de planta circular, emergia dels boscos d'un turó damunt el port. Dominava Palma la majestuosa catedral gòtica, la Seu, i mostrava uns tons daurats pàl·lids amb les llums primerenques del matí. Els darrers anys, un programa ferm per edificar havia suposat la demolició de les murades antigues de la ciutat, però entre les construccions noves hi havia un teatre i un hotel esplèndid, el Gran Hotel. Dorothea hi va estar l'any anterior i, en tornar-hi, la varen rebre com una amiga de tota la vida. «Un dels cambrers d'habitacions em va rebre efusivament», va escriure, mentre a l'altra banda de l'escala social, el vicecònsol anglès, el senyor Bosch, i el seu conegut de l'any anterior, el *Padre* Caldentey, estaven «tots dos encantats de tornar a veure'm». Els moscards també la varen turmentar tant que es va aixecar al dia següent amb «la cara inflada i amb uns ulls que no podia ni obrir». A Palma, la primera compra per a l'expedició va ser una mosquitera. A l'hora de dinar, el Sr. Bosch va arribar a l'hotel i la va dur per les escales i pels carrers estrets de la ciutat a veure una exposició de cultura i art mallorquins.

L'endemà al matí, Dorothea va agafar un tren cap a l'est per començar la recerca de coves. Les ciutats principals estaven connectades pel tren, però la xarxa de carreteres era pobra. Amb l'excepció de Palma, les poblacions mallorquines estaven separades de la costa unes quantes milles, unides a petits ports per carreteres que, sovint, no eren millors que camins de mules, plenes de bonys i forats. Les incursions persistents dels pirates de Barbaria havien fet que la vida a la costa fos complicada fins ben entrat el segle XIX. El tren la va deixar a la ciutat medieval de Felanitx i va haver de prosseguir el viatge a Santanyí, la població més al sud de Mallorca, en tartana. L'esperava a un cafè on, amb un pastís i una llimonada, contemplava passar la gent, com una oreneta des del niu. L'espera, finalment, va durar quatre hores. Com que els visitants de l'illa eren una raresa i particularment a les zones més remotes, trobar un mitjà de transport era gairebé impossible. L'endemà a Santanyí, no hi havia cap carretó disponible i va ser l'arribada inesperada en tartana d'un conegut de la visita anterior el que va permetre que Dorothea arribàs a la mar pel que, lacònicament, descriu com una «carretera terrible». El viatge va ser inútil. El pla era explorar en barca les coves i els penya-segats, però les onades eren tan ferotges que un pescador li va dir que seria perillós navegar i impossible desembarcar. Va ser una mostra dels endarreriments

i de les situacions adverses que l'havien de turmentar durant les cinc setmanes següents.

Amb un pescador i un fuster com a guies, va explorar els penya-segats, des de terra, al sud de l'illa. Amb una calor intensa de juliol, va anar per terres de colors daurats i verds polsosos, fent anotacions de ginebre, cards, romaní, bandades de cadeneres, merles i «alguna classe d'àguila», però no va trobar ni una cova digna d'explorar. En el seu diari, fa referències insistents als retards causats per la manca de transport, a la tremolor turmentosa dels carretons sense molles i a la mar massa perillosa per explorar en barca. Tot semblava conspirar en contra seva i va empitjorar per la ciàtica (arriba a dir que és «molesta») que patia d'ençà que va arribar, però es nega que li impedeixi investigar. Ja havia perdut cinc anys d'exploracions científiques a causa dels pares; el dolor de la ciàtica la incentivava.

Un pescador li va parlar d'un os a les roques devora la mar a prop de la cala Figuereta. Dorothea hi va baixar, trescant pels penya-segats, per arribar a trobar a la vorera de l'aigua l'os d'una extremitat, probablement de *Myotragus*, «i tenien prou raó a dir que era l'únic, no en vaig trobar rastres de cap altre al voltant, hauria de remullar-me els peus... molt decebuda de no trobar-ne més». No obstant això, va pensar, devia ser la resta d'un jaciment, i això «m'encoratja a continuar cercant prop de la mar». Avançat el dia, les onades es varen anar calmant i va trobar un pescador que la va dur al punt de més al sud de l'illa, al cap de ses Salines. Es varen torbar dues hores i mitja per arribar-hi. Encara que els penya-segats pels quals varen passar eren plens de coves, «no semblaven gaire prometedors i, de tota manera —va escriure—, no tenia gaire més energia que per observar-los amb els binocles, per la qual cosa, amb el sol fort que queia damunt meu i amb l'olor de peix, em vaig marejar i em sentia ben poca cosa!»

Va tornar a Santanyí en tartana, a la fresca del capvespre, mentre consignava en el seu diari perdius, graules, l'ús d'algues com a fertilitzants i el seu conductor, un «molt agradable *cochero*,¹² en Miquel, i el seu fill petit». Al matí, va fer les maletes i va contractar en Miquel i el fill perquè la duguessin a Portopetro, cap al nord, una petita vila de pescadors de cases emblanquinades, a devers dues hores de camí. «M'hauria agradat quedar aquí», va escriure, «perquè sempre corr brisa marina i em desagrada estar a les poblacions grans». En Miquel va preguntar per restes d'ossos, sense resultat. Llavors Dorothea va anar caminant per damunt els penya-segats, acompanyada d'un pescador, fins a algunes coves de la badia. Era una caminada molt salvatge, «però bona per enfilarse, ja que hi havia molts punts on agafar-se», però tampoc no hi varen trobar cap mostra de jaciments d'ossos ni el pescador en sabia cap.

En Miquel i el seu fill la varen dur més enllà de Portocolom, el port de Felanitx, on «es va acomiadar afectuosament!» d'ells, amb l'obsequi d'una

¹² En castellà en l'original. (N. del t.).

antiga moneda de plata de Santanyí per part del nin. El matí següent estava tan cansada que, amb prou feines, es va poder aixecar del llit. En el diari admet que se sentia «cansada com una bèstia» de trescar i escalar amb una calor sufocant, i en l'escriptura ja s'hi veu un to pessimista estrany. Havia estat investigant coves durant menys d'una setmana, però cada hora li havia semblat un gran esforç. Va anar a passejar, tornant a demanar, en el seu mallorquí dubtós, a tots els pescadors que trobava, les mateixes preguntes sobre ossos a les roques. Mentre caminava, amb el *Myotragus* i les dents de rata extraordinàries que li ballaven pel cap, examinava la vegetació, els matolls, els cards, el romaní, el ginebre i alguns pins, i seguia pessimista. «No puc veure res en la vegetació —va escriure— que pugui tenir res a veure amb les dents de la meva bèstia.» Uns quants anys més tard, treballant en el *Myotragus* amb Charles Andrews, varen observar que les dents s'havien adaptat per tractar amb una vegetació dura i resistent, possiblement «líquens, tiges dures i fibroses de plantes com el bru o, potser, escorça resistent com la fusta». El que no varen poder establir era per què escassejava tant el menjar. Només varen poder arribar a suggerir que les condicions eren tan àrides que la vegetació era molt baixa. És un problema que encara no s'ha resolt.¹³ Descobriments paleontològics recents han mostrat que les dents de rata de *Myotragus* varen evolucionar fa devers 2,3 milions d'anys, després d'un període en què el clima va canviar de càlid i humit a un de relativament més fresc i sec del Mediterrani, amb el canvi consegüent en la vegetació, de plantes subtropicals de fulles fresques a espècies més llenyoses i resistents a condicions més severes. La hipòtesi actual és que aquests canvis de clima i de vegetació, i l'evolució de les dents de *Myotragus* tenen una relació de causa i efecte, però encara s'ha de provar. Aproximadament cent anys després que Dorothea formulàs aquestes qüestions, encara s'han de resoldre.

¹³ Al nord de la Serra de Tramuntana, la cadena de muntanyes que hi ha al llarg de la franja oest de Mallorca, unes excavacions que es varen fer durant la dècada de 1990 a la cova Estreta varen revelar copròlits (excrements fossilitzats) de *Myotragus*. Per això, ha estat possible identificar partícules de pol·len de les plantes que menjava el *Myotragus* en aquesta àrea i, sorprenentment, la planta predominant va ser el boix, *Buxus balearica*, una planta de fulles resistents com el cuir, amb la tija dura i fibrosa molt tòxica i també al·lucinògena. Durant una època va abundar a Mallorca, però actualment escasseja. Les conseqüències de menjar espècies similars de boix per a un remugant actual varen des de la gastroenteritis al vertigen, les convulsions i la mort, depenent de la quantitat ingerida. Han sorgit tota mena de preguntes arran d'aquest descobriment. Per exemple: no se sap si el *Myotragus* menjava boix a altres àrees de l'illa, si era una part habitual de la seva dieta o si en menjava per evitar la fam; si aquesta dieta va ser la causa de l'extinció de l'animal, si es va adaptar a la toxicitat de la planta (els paleontòlegs que varen descobrir els copròlits varen notar, per la forma, que «no semblen pertànyer a animals malalts») o si la neteja de boix que varen fer els primers colonitzadors va contribuir a l'extinció de l'animal. (Josep Antoni Alcover, Ramon Pérez-Obiol, Errikarta-Imanol Yll i Pere Bover, «La dieta de *Myotragus balearicus* Bate 1909 (*Artiodactyla caprinae*), un bòvid extint de les illes Balears: evidències a partir de copròlits», BJLS, 66:1 (gener de 1999), 57-54.)

Crani de Myotragus balearicus –vista frontal. Fotografia Juanjo Ensenyat. IMEDEA 90642, obtingut a la cova Genovesa pel Dr Xisco Gràcia.

Va tornar a la fonda¹⁴ profundament decebuda. Havia demanat a molts de pescadors i pagesos sobre ossos petrificats i la resposta que obtenia sempre era negativa. Explorant algunes coves al voltant de la badia va trobar el que havien estat jaciments amb total evidència, «però una altra vegada amb tan poques restes... en un només va veure algunes petxines i, en l'altre, suficient per poder assegurar que era un jaciment i res més». Va pensar que no guanyaria res en aquesta part de l'illa, ja que «seria una feina d'anys examinar tota la costa i totes les coves».

El 17 de juliol, un matí calorós i sufocant, va partir en diligència, la diligència pública, cap a Capdepera. Era la població més propera a la cova de na Barxa, la cova on va descobrir el Myotragus. Hi va trobar el *Padre* Caldentey, que l'havia ajudada l'any anterior, i el seu fill, Miquel. Mentre dinaven els va explicar els seus plans i ells li varen proporcionar un treballador, un home que nomia Gabriel i que tenia una mula i un carretó.

L'endemà a la matinada, tot i que encara se sentia molt cansada, Dorothea va partir amb en Gabriel cap a «la meva antiga cova de na Barxa». Se sentia tan malament que gairebé no podia ni menjar, però va començar a excavar on va trobar el crani l'any anterior, «però sense millorar». Va trobar alguns espècimens a la part posterior de la cova, en un forat de difícil accés, però li va semblar pràcticament impossible extreure'ls i estava massa dèbil per insistir-hi. Allò era molt més que defalliment. L'endemà no podia caminar. «Supòs que és malària» va escriure en el diari, «així que em medicaré i no prendré res més que llet

¹⁴ Original. (N. del t.).

Crani de Myotragus balearicus –vista lateral. Fotografia Juanjo Ensenyat. IMEDEA 90642, obtingut a la cova Genovesa pel Dr Xisco Gràcia.

bullida i aigua en tot el dia». Aquesta podria ser perfectament la causa del to abatut de les notes del diari. Sense poder dormir i amb mal a tot el cos, «només es movia d'una banda a l'altra». Va demanar pel metge, «que va posar tota la seva atenció per examinar-me i va trobar que estava coberta d'una brillant erupció d'escarlatina! Diu que és escarlatina!» Durant tres dies, «amb diferents graus de malestar» i amb una febrada rabiosa, va quedar al llit. Una de les cambreres de la fonda, Margarida, li va fer d'infermera, mentre algunes monges hi anaven, de nit, per ajudar. Cap al 25 de juliol li varen permetre estar asseguda a una cadira una estona, «però just després se sentia molt cansada». Una cosa concreta la inquietava i això es reflecteix en una nota personal estranya: «Encara tenia prou bé el meu cabell, malgrat que, durant tot el temps que vaig romandre al llit movent-me d'una banda a l'altra mentre tenia febre, no em vaig poder arreglar. Quan ja estava un poc millor, posava el cap damunt la falda de la monja i ella i na Margarida la pentinaven amb alcohol (de contraban!). Va estar així dos dies!» L'endemà va tenir forces només per caminar pel corredor cap a l'habitació del costat, per veure en Miquel Caldentey, que l'havia anada a visitar aquell capvespre. Devers el 27 de juliol, l'erupció pràcticament havia desaparegut i es va poder vestir i baixar. Fins i tot, va provar d'anar al convent, l'horabaixa, cosa que la va fatigar. «No obstant això», va escriure, amb un desig clar de millorar, «em sent més forta cada dia».

Ignorant les admonicions del doctor, va persuadir en Miquel Caldentey perquè la dugués a Cala Rajada, a la costa, en el seu carretó tirat per

una somera, per fer una ullada a les coves. Varen caminar per boscs de pins cap al far, però es trobava massa dèbil per fer res més i, a mitjan matí, ja tornaven a ser a la fonda. Feia exactament vuit dies d'ençà que s'havia posat malalta. L'endemà, refusant el descans, va llogar un carro i, amb en Miquel, se'n varen anar cap al sud, cap a Son Servera. Hi va fer les indagacions habituals sobre ossos petrificats i també va rebre les respostes negatives esperades. Va enviar uns al·lots a una cova propera, «però només li varen dur objectes actuals». Com que se suposava que el mestre de l'escola devia saber alguna cosa de fòssils, el va visitar a casa seva, però només va trobar que el mestre no hi era i que els pocs fòssils que va poder veure eren de mar i invertebrats. Amb en Miquel varen arribar fins a un port petit, però els pescadors locals no en sabien res, a part de l'os fossilitzat que ja havia vist. No només es trobava dèbil encara, sinó que es començava a fer una idea de la dificultat de la seva feina a Mallorca.

Amb una força de voluntat extraordinària es va organitzar per anar a les coves des Coloms, al cap Ferrutx, a l'extrem est de la badia d'Alcúdia, que ja havia visitat breument l'any anterior. Va ignorar la recepta del doctor d'una convalescència més llarga. Per sis pessetes al dia va contractar un treballador, un altre Gabriel, amb una mula i un carretó, que descriu com una travessa de fusta amb costats i una estora d'herba, «tractant de substituir els amortidors per un seient basculant». Va ser un viatge de tres hores i mitja fins al cap Ferrutx, la darrera possessió a la península, on varen quedar.¹⁵ No era gaire lluny del cap, «però a l'altra banda de les coves, a les quals, imaginava, costaria bastant d'arribar-hi». Exhausta pel viatge, va necessitar descansar, només arribar-hi, «però no va poder dormir, perquè havia de ventar les nombroses mosques que la importunaven».

Començava a clarejar quan Dorothea, Gabriel i el guia d'un ase, anomenat *Guiem*,¹⁶ varen partir cap a les coves. Dorothea muntava l'ase, «ja que no vull caminar massa tan aviat». La península era muntanyosa, sense cartografiar i deshabitada. Només havien fet al voltant d'una hora de camí quan en Gabriel va dir que l'ase no podia seguir, la qual cosa no li va deixar altra alternativa que continuar a peu. Ni els guies sabien a quines coves volia anar, ni Dorothea sabia gaire bé cap on eren. «Terrible molèstia que no estiguin cartografiades», va escriure eufemísticament, «o hauria superat molts inconvenients». Varen haver de caminar sis hores damunt turons de roca aspres, amb una calor que augmentava, abans d'arribar a les coves. «No són al C[ap] Faruch mateix», va escriure consternada, «sinó més cap a Capdepera». La baixada li va consumir totes les forces, enfilant-se pels penya-segats cap a la cova que li havia semblat tan prometedora un any enrere. Els primers indicis no podien ser pitjors.

¹⁵ L'anomena Betlem, però podia ser part de l'ermita de Betlem, o Bethlehem, una ermita fundada el 1800 que se suposa que va rebre el nom perquè els primers habitants varen haver de dormir al pessebre la primera nit d'estar-hi.

¹⁶ Escrit *Guiem* en l'original. (N. del t.).

«Em vaig sentir morta i terriblement decebuda», va escriure, «en excavar a un lloc que vaig marcar l'any passat, sense trobar res». Qualsevol paleontòleg sap quin és el sentiment de trobar una paret infranquejable. L'experiència dictamina que el material és allà, però no el trobes. Just quan semblava que abandonar era la millor opció, qualche cosa va empènyer Dorothea a continuar endavant, a fer aquell esforç extra fins a descobrir les troballes esperades. En una petita esquerda de mal accés, que ella anomena *butxaca*, va desenterrar uns espècimens de *Myotragus*. Llavors, llevant la terra curosament, entre les restes de *Myotragus*, va trobar «un os d'aspecte molt singular (per a mi) amb unes dents diminutes i una segona filera amb aspecte de sortir. Maleïda sigui la meva ignorància! No hi pot haver res interessant que em sorprengui!» Sempre li passava pel cap la possibilitat de trobar altres espècies, possiblement tan exclusives com el *Myotragus*, que podien haver habitat l'illa durant el Pleistocè. «No puc evitar que les meves esperances augmentin», va afegir, «encara que sigui temporalment!»

La cova va ser difícil d'excavar. Estava just damunt el nivell del mar i el jaciment del terra, segons va observar, l'havien destruït les onades colpejant amb gran violència, durant l'hivern o bé amb algun temporal. Els fòssils que quedaven eren principalment dins forats o esquerdes protegides dels rompents, cosa que significava que es trobaven als llocs menys accessibles de la cova. Amb un altre llarg viatge per davant, tenia

Cova des Coloms, cap Ferrutx. Fotografia Josep Antoni Alcover.

poc temps abans de començar a enfilarse per tornar. Malgrat que era fosc quan va arribar a la casa, va deixar anar el seu vell esperit i va remarcar «una bona jornada llarga, considerant que no he sortit del llit en una setmana!» Encara interessada per les poques restes que semblava que hi havia a la cova, intuïa que no hi havia «cap altre jaciment», va escriure aquella nit «i sembla molt probable que no en trobi més».

L'endemà es va pensar arribar a les coves en barca, ja que la mar estava prou encalmada. Va observar els penya-segats per trobar grutes noves mentre hi passava, «però no en vaig trobar cap més d'interessant, vaig anar a una però la mar també hi entrava!» El recorregut va durar devers dues hores. Va arribar més fresca, no tan exhausta com amb sis hores de camí, i cap a les deu va començar la feina, amb l'humor habitual recuperat. Va trobar restes diminutes que la feien sospitar que eren originàries de maxil·lar de ratolí, possiblement d'una musaranya, una petita dent de la qual no va saber identificar l'origen i una peça de mandíbula «que crec d'una cabra vulgar... Això no són els companys de joc de Myotragus que cerc!» Encara amb tot el dia per treballar, va trobar alguns fragments d'ossos i de dents de Myotragus, «suficient», va escriure, en un to més animat que en els dies anteriors d'ençà que va arribar, «per mantenir la meva esperança ben alta».

Feia bon temps i, el 4 d'agost, cinc persones varen partir cap a les coves: Dorothea, Gabriel, Guiem, un pescador que va ajudar a excavar i un altre que era el propietari de l'embarcació. «Va ser», va escriure encoratjada, «el millor dia que he tingut». Les troballes varen incloure diversos parells de banyes de Myotragus i un bloc de bretxa¹⁷ «que vaig creure que podia ser el morro d'un Myotragus jove!», «El dinar va ser una festa de peixet fresc acabat de pescar que varen cuinar els pescadors. Varen encendre un foc amb bastonets de fusta dins la cova i, quan estaven cremats, varen posar el peix tallat a les brases. Llavors, un cop cuinats, varen posar cada peix damunt una llesca de pa de polzada i mitja,¹⁸ on primer havien escampat oli i després havien fregat una tomàtiga!»

Només amb la interrupció d'un dia de tempesta, el temps va aguantar i els homes varen treballar, fins i tot en diumenge, excavant cada vegada més fons a la cova. Després de fer dos forats a la zona més profunda de la cova, en Gabriel va trobar restes bones de terra i d'ossos, i un forat que conduïa a una cova diminuta de dues iardes¹⁹ de llarg, acabada en un vèrtex. Va fer més gros el forat i va poder «arrossegar-s'hi de dins», va

¹⁷ Rudita formada per un aglomerat de cairells o elements angulosos, de diàmetre inferior a 2 mm, i que constitueixen més del 50 % de la massa rocosa, presa en un ciment que pot ser de natura molt diversa i de matriu més o menys grollera. Hom classifica les bretxes en monogèniques o poligèniques, segons l'origen: bretxes sedimentàries, tectòniques, volcàniques, etc. Diccionari de Geologia, Institut d'Estudis Catalans <<http://cit.iec.cat/dgeo/default.asp?opcio=11&cerca=bretxa>> (N. del t.).

¹⁸ Uns 3,75 centímetres. (N. del t.).

¹⁹ 1,8 metres. (N. del t.).

escriure Dorothea, «i va treballar la terra tova i humida, com argila, mentre restava allà estirat llarg com era». Un dels pescadors, mentre, treballava en un altre forat. Dorothea, que en aquell moment ja duia pols i fang pertot, s'esclatava de riure en veure els dos homes que semblaven, va escriure, «dos conills gegants fent el cau!» Podia ser desendreçat i brut, però el dia va ser excepcional. El forat on excavava en Gabriel era ple fins a dalt d'ossos fossilitzats, la majoria de *Myotragus*. El segon forat tenia un contingut similar, encara que els d'ocells i de ratolins hi abundaven més. Entre aquest material, hi havia diversos cranis de *Myotragus* «més o menys» perfectes. Va ser el millor botí. Ella va excavar a la cova inferior i va trobar un forat amb més espècimens, però, com va admetre aquella mateixa nit, «els primers ossos que vaig trobar eren escassos i dispersos, de manera que si hagués sabut que hi havia altres jaciments, probablement no hauria vingut aquí, ateses les dificultats per arribar-hi». Com ja li va passar a Imboähry, a Xipre, amb el jaciment de l'elefant, els llocs que semblaven menys probables eren els que donaven resultats més importants.

L'endemà, abans que sortís el sol, va partir amb en Gabriel per explorar el nord de l'illa. Era un camí llarg, unes estones per la carretera principal, d'altres per camins tan dolents que patia que els fòssils es trencassin. Als boscs de pins que separen del mar l'aigua pantanosa de s'Albufera, va observar un gran nombre d'ocells, incloent-hi puputs ratllats, tótores i capsigranys.²⁰ Ja era el capvespre quan va arribar a una fonda al Port d'Alcúdia per gargotejar en el seu diari «Oh, quin purgatori totes aquestes hores en aquest carro sense molles, la cama em fa mal per la ciàtica, em costarà moltíssim caminar encara que sigui per fer una volta».

En Gabriel va tornar a Capdepera i Dorothea va anar a cercar coves en barca amb el patró²¹ de la fonda i un pescador. Durant tres dies, quan el vent i la pluja torrencial li varen permetre, va cercar coves a la banda nord de la badia d'Alcúdia i més enllà del cap de Menorca. Va trobar algunes restes als penya-segats a la badia d'Alcúdia, en una cova coneguda com la cova del Contraban,²² on va arribar després d'una escalada de devers 25 peus²³ (sense afegir la ciàtica). Només tenia un metre d'alt i s'hi va passar prop de quatre hores ajupida. Hi va trobar alguns ossos i algunes dents, entre els quals n'hi havia alguns de *Myotragus*, però a cap de les altres coves que va explorar va trobar res. Passat el cap de Menorca, varen arribar a una àrea crivellada de coves i forats. També aquestes eren buides, una en concret, fet que va fer enutjar el *padrone*. Havia estat, li va explicar, «un bon amagatall per al contraban... però algú va passar la informació als carrabiners²⁴ i varen perdre molt de tabac».

²⁰ Ben coneguts per la seva natura salvatge, aquests aiguamolls actualment estan protegits i són una reserva natural i un refugi d'ocells.

²¹ *Padrone* en l'original. (N. del t.).

²² *Cueva del Contrabando* en l'original. (N. del t.).

²³ Uns 7,5 metres. (N. del t.).

²⁴ Carabineros en l'original. (N. del t.).

Crani i d'hioides de *Myotragus* de la Cova dels Tancats (Menorca). Fotografia: Àlex Valenzuela (IMEDEA).

El contraban a les Balears s'havia convertit en una mena d'art. Els milers de cales i penya-segats i la costa deshabitada feien impossible complir la llei. Com va observar el viatger Frederick Chamberlain, «cada propietari d'un bot de rem o d'un llaüt de pesca o de qualsevol cosa amb un motor o una vela, estava ficat a la indústria [del contraban]... Tota l'Administració local hi estava relacionada. Els soldats havien nascut a les Balears a cap li mancava un parent traficant. Cada oficial protegia els amics, fins que els oficials d'alta graduació varen arribar de la Península, ja que d'una altra manera no se n'hauria tret cap profit, de la feina feta».

Sense més informació de possibles jaciments, Dorothea va empaquetar els fòssils i va viatjar cap al sud, forçada a aguantar damunt un carro sense amortiment, ja que «no sabia com hauria pogut mantenir els ossos sencers a un tren». Cercava «fòssils negres», fòssils trobats al carbó i va fer camí cap a Lloseta, al peu de la serra de Tramuntana, on hi havia mines de lignit. Cada canvi era un exercici fútil i esgotador. Ja va començar malament quan va descobrir que a Lloseta no hi havia cap fonda i que l'únic cafè existent no tenia habitacions. «No sé què he de fer», va escriure, «quan un home d'aspecte horrorós se'm va apropar per dir-me que ell tenia una habitació, si la volia veure. Vàrem caminar fins al final del poble i vàrem entrar a un cafè paupèrrim, però era l'única opció que tenia i vaig decidir quedar-hi». L'habitació al cafè era una extensió enorme plena de bestioles, amb un matalàs a terra saturat de puces. Va fer moltes preguntes sobre fòssils negres i, fins i tot, va recórrer a la tàctica d'usar el pregoner local, però «no va rebre cap informació satisfactòria».

Al matí, ressuscitada per un cafè amb llet, va partir amb el seu amfitrió, «l'home d'aspecte horrorós... damunt un carro encara més terrible i un cavall antediluvià», cap a les mines de lignit prop del poble. Hi va trobar l'idioma tan incomprendible que va contractar un home que parlava francès (llengua que havia après com a venedor de fruita a França),²⁵ perquè l'acompanyàs. De les sis mines que va visitar al llarg del dia, s'havien trobat ossos a tres, però ja no hi eren, mentre que a la quarta, una mina nova prop de Selva, al nord de Lloseta, li varen dir que havien trobat una mandíbula, algunes dents «i altres peces que ja havien destruït». En quedaven només uns pocs fragments i els hi varen donar. Aquella nit va escriure en el diari «Torn cansada i decebuda del meu desig d'èxit desastrós».

Al matí es va aixecar encara «sense sentir-se particularment orgullosa» i va esperar al migdia si li havien duit fòssils. Com que no es va presentar ningú, va fer les maletes i va partir cap a Palma «en un carretó horripilant, massa petit per dur totes les pertinences —amb la ciàtica, com de costum— i, per un camí més aviat ple de pols i amb molta calor, va arribar

²⁵ Podria ser Melcior Jaume, que havia tingut una botiga a França i va tornar a Lloseta. Podia ser l'antic propietari de Filicumis, una possessió actualment convertida en turisme rural a la carretera dels Tossals Verds, al quilòmetre 1,75, a Lloseta. Allà hi ha una pintura que mostra la botiga. (N. del t.).

al Gran Hotel cap a les 5.30. He acabat el viatge». En aquell moment, només podia pensar en l'esgotament i l'horror dels darrers dies, no en els caixons de fòssils interessants que havia trobat. Al matí va començar a preparar l'equipatge i va anar a comprar records, com els portamonedes fets amb cadena de plata típics de l'illa, per a la seva mare i na Leila.

Dues nits abans de deixar Palma, el senyor Bosch, el vicecònsol, que l'havia rebuda tan cordialment quan va tornar a l'illa, va anar a veure-la a l'hotel. El diari que Dorothea havia fet amb tanta cura era un diari de feina; hauria pogut incloure detalls de la seva malaltia i semblants, perquè afectaven la feina. L'única nota d'aquesta mena a tots els papers la va escriure el 16 d'agost: «odii els vells que tracten de fer-me l'amor, i ell no ho hauria de fer amb la posició oficial que té». Ho va fer llavors, els darrers dies, gargotejat però fàcil de llegir. Bosch podia haver-li fet proposicions amatòries i haver estat rebutjat secament, però només entra en el camp de les conjectures com es va comportar ella davant altres homes que podrien haver intentat —o, potser, aconseguit— fer-li l'amor. La realitat de les relacions que va tenir amb Jack Wodenhouse i Richard Seager, per exemple, en absència de qualsevol evidència personal, no se sabran mai. Quant al matrimoni —entre les necessitats dels seus pares i les expectatives d'un marit, en qualsevol format—, el més probable és que hauria posat fi a la seva carrera. És difícil imaginar-se com va arriscar tot el que li havia costat tant aconseguir. Aquella petita anotació del 16 d'agost de 1910 és una de les poques vegades que Dorothea dona es deixa veure breument sota la màscara de Miss Bate la paleontòloga i, fins i tot llavors, només deixa entreveure preguntes; no dona cap resposta.

El 18 d'agost va abandonar Palma en vapor cap a Barcelona, una «nit de bonica lluna», després d'una visita de cinc setmanes intenses. Havia recuperat la salut, a part de la ciàtica, i havia trobat alguns espècimens esplèndids en circumstàncies molt difícils. Tot, no obstant això, provenia de Mallorca. Encara quedaven per explorar les dues altres illes principals de l'arxipèlag, Menorca, i l'escassament habitada i més primitiva Eivissa.

Capítol 10

El destí sembla estar en contra meva

La marxa d'Espanya de Dorothea va esdevenir tot un trasbals pels trens que s'havien perdut i per les negociacions pel cost d'haver de transportar les caixes de fòssils. Arribà a Anglaterra a final d'agost de 1910 i els ossos, unes setmanes més tard. La prioritat, tal com va escriure al Dr. Smith Woodward, era organitzar un tercer viatge a les Balears per a la primavera següent. «Aquesta vegada, la meua idea és explorar Menorca, ho aprovau? És una llàstima deixar-la inexplorada, potser hi ha més meravelles!»²⁶

Però el seu temps encara no era tot per a ella. Durant els tres primers mesos del 1911, va estar amb els pares, primer al sud de Gal·les i, després, com va explicar a Michael Oldfield Thomas, «consumint-se» a Brighton.²⁷ Ja era el mes d'abril, quan va poder tornar a Londres per treballar en les darreres troballes a Mallorca. Durant els pocs dies disponibles, només va tenir temps d'examinar les dents diminutes que havia trobat amb el *Myotragus* a les coves des Coloms,²⁸ que la varen turmentar tant. Amb tot, lluny de correspondre a una espècie nova de mamífer, les dents varen resultar pertànyer a una espècie de peix comuna i encara viva,²⁹ notable pels llavis gruixats i per unes dents fortes, adaptades per menjar crustacis com els percebes.³⁰ Pot ser que fossin a les coves perquè aus marines les hi haguessin duit i que fes un període considerable de temps que hi eren. Els darrers espècimens de *Myotragus* varen restar sense revisar. De camí a casa, es va concentrar a planificar la tercera visita a les Balears.

El que necessitava era una subvenció. Va presentar una petició a la fundació Percy Sladen Memorial, que ajudava en les tasques d'investigació, particularment en expedicions de les ciències naturals (i encara ho fa). La sol·licitud era «per fer una expedició a les illes Balears a cercar i recollir restes de vertebrats extingits a les coves i altres restes fòssils». Tenia esperança d'obtenir més exemplars del «peculiar ungulat *Myotragus*» que havia descobert a Mallorca per descobrir-ne els orígens, i visitar Menorca i Eivissa, la fauna extinta de les quals era «en el moment present totalment desconeguda».³¹

²⁶ Carta de DMAB al Dr. Arthur Smith Woodward, de 10 de desembre de 1910, DF 100/49/65.

²⁷ Carta de DMAB a Michael Oldfield Thomas, de 18 de març de 1911, DF 232/17/18.

²⁸ Cueva dels Coloms en l'original. (N. del t.).

²⁹ Fa referència a algun exemplar de la família dels làbrids. (N. del t.).

³⁰ Bate. «On the Pleistocene ossiferous deposits of the Balearic islands», GM, 6:1 (1914), 337-45.

³¹ Sol·licitud a la fundació Percy Sladen Memorial, d'11 d'abril de 1911, arxius de PSMF, arxiu DMAB.

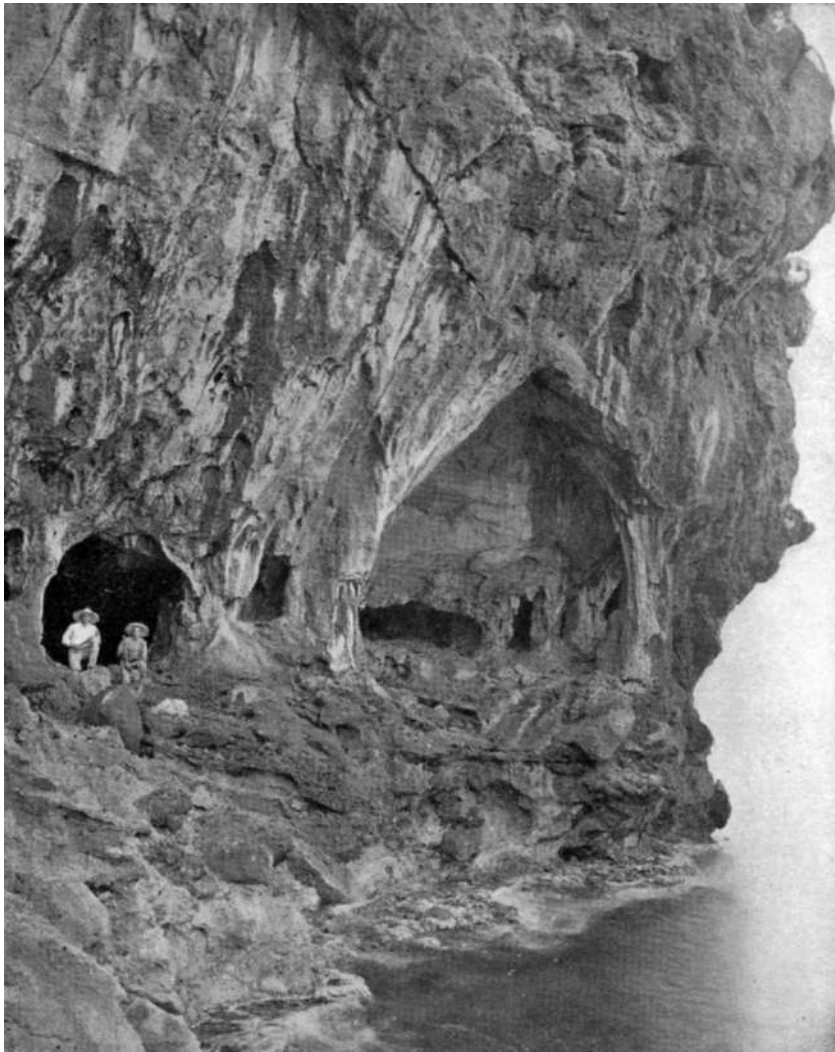
Va demanar a la fundació 80 lliures esterlines (devers 4.500 al canvi actual)³² per ajudar a pagar les despeses de viatge, contractar operaris per excavar i empaquetar exemplars, i per a «despeses de manteniment personal». La sol·licitud va rebre el suport del seu vell amic i patró de la fundació, el Dr. Henry Woodward, el qual havia escrit, l'abril de 1911, una recomanació llarga i detallada. Aquest va descriure cada una de les expedicions de Bate a la vall de Wye, a Xipre, a Creta; així com les visites prèvies a les Balears i la importància de les troballes que hi va fer. Woodward va remarcar que «la Srta. Bate ja ha rebut ajuts de la Royal Society per a les seves recerques i el seu coneixement d'anatomia ha justificat ser contractada (temporalment) en el Departament de Geologia del British Museum». Va revelar que Bate havia assistit a lliçons específiques amb l'especialista en ossos William Pycraft (el qual estava a càrrec de la secció d'esquelets de mamífers del Museu i era ben conegut pels seus articles de ciència setmanals a *Illustrated London News*) i amb el conservador de geologia, el Dr. Smith Woodward.³³ En un mes, la varen informar que la subvenció s'havia aprovat i esperava poder partir el mes de juny, però la tercera setmana de juliol encara no havia arribat el taló. En una repetició curiosa del retard que li havia provocat esperar que Henry Woodward li notificàs la subvenció atorgada per la Royal Society per anar a Xipre, ara la fundació li havia enviat feia unes setmanes el xec a Woodward en qualitat de patrocinador, però ell no li havia enviat a Dorothea fins que va obtenir el suport dels companys patrons. Finalment, el va rebre l'1 d'agost de 1911, però no va ser fins al 23 de setembre, molt més tard del que havia planejat, que va poder començar el viatge cap a les Balears que va durar tres dies. Una altra vegada, seria una expedició que posaria a prova la seva resistència física i mental.

A Palma la varen rebre el *Padre* Caldentey i el seu fill Miquel, que li varen proporcionar un home que seria el seu «factòtum general». També anomenat Miguel, era un comerciant de cavalls i li va acabar sent indispensable, tal com ho va ser el fidel Nikola a Creta: li va fer d'interpret, de portador d'equipatge, de company allà on fos que havia d'anar a explorar i d'ajuda per trobar allotjament i treballadors per excavar. El seu pla començava per explorar Eivissa, però primer havia de passar un dia a la cacera de fòssils negres a les mines de lignit prop de Lloseta. Va resultar una activitat tan frustrant com ho havia estat l'any anterior. A cada mina la rebien amb la mateixa encaixada de mans i encongint les espatles. Va agafar el darrer tren de tornada a Palma. Estava «m[olt] cansada i m'he refredat».³⁴

³² Estimació de la biògrafa en l'original. (N. del t.).

³³ Carta del Dr. Henry Woodward al Sr. Bailey Saunders, cap de patrons de la fundació Percy Sladen Memorial, 17 d'abril de 1911, arxius de PSMF. Dorothea va girar la llibreta que va utilitzar per a aquestes lliçons, convertint les planes no escrites en el seu diari per a la tercera visita a Balears.

³⁴ Balearics III, 27 de setembre de 1911.

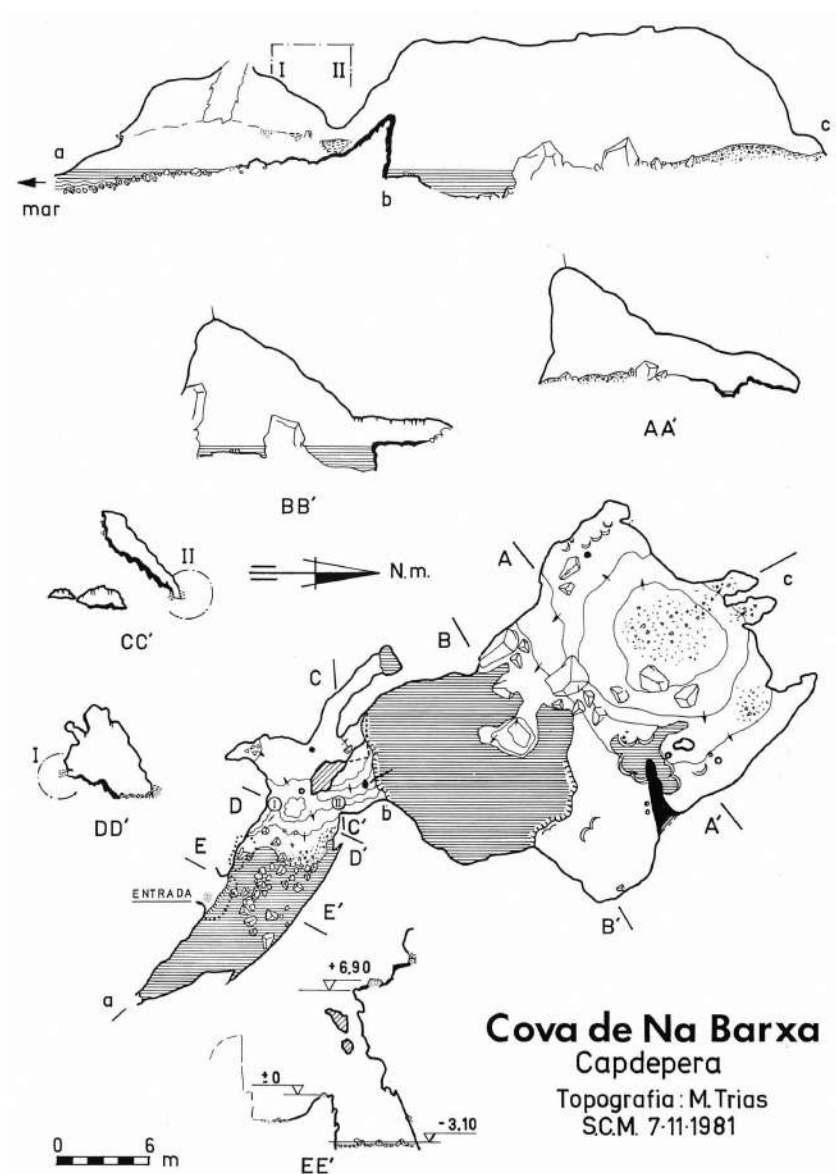

Cova des Coloms.

Esperava que Eivissa li donàs més fruit. El viatge en vapor era de sis hores i mitja, a una illa que el viatger francès Gaston Vuillier va descriure com a «distant i rarament visitada».³⁵ Era muntanyosa i fèrtil, plena de boscs de pins, figueres, oliveres i ametlers, mentre les extensions planes o *salines*³⁶ eren una part fonamental de l'economia des de temps

³⁵ Gaston Vuillier, *The Forgotten Isles: Impressions of Travel in the Balearic Isles, Corsica and Sardinia*. Traducció de Frederic Breton (London: Hutchinson, 1897), 110.

³⁶ Salines en l'original. (N. del t.).

Topografia de la cova de na Barxa realitzada per Miquel Trias. Publishing a Endins, 14-15: 19 (1989).

remots. Hi havia pobles petits assentats als verds turons còncs, conjunts de cases emblanquinades que enlluernaven sota la llum de tardor amb «penjolls i més penjolls de pebres vermells», anotà Dorothea, «penjats a l'exterior per assecar-se, de vegades gairebé cobrien la paret i oferien un

contrast viu». A Mallorca, l'illa tenia reputació de ser un lloc molt brut, però era la pobresa el que més la castigava. «Tothom en aquesta illa sembla pobre i desgraciat», va escriure en el seu diari; «una es pregunta per què, si sembla un lloc tan fèrtil. A primer cop d'ull no semblen tan educats i amistosos, però realment crec que tenen bones intencions». Més endavant, li varen explicar que la llei de la primogenitura era la responsable de les dificultats de la majoria dels illencs, de manera que els fills més joves tendien a emigrar a Amèrica. Va descobrir que hi havia menys pescadors que a Mallorca i que, fins i tot, preferien dedicar-se als conreus i mantenien les barques com a complement. Les conseqüències d'això per a ella varen ser importants, perquè «probablement no coneixen cada pedra de la costa com succeeix sovint a Mallorca».³⁷

Durant deu dies, amb l'ajuda d'en Miquel, va pujar muntanyes, va navegar, va caminar, va muntar a cavall fent excursions per tota l'illa, sense permetre's descansar mentre hi hagués llum del dia, inspeccionant amb un entusiasme inesgotable cada penya-segat i cada cova. Va comprar un parell d'espardenyes de fabricació local, només per experimentar «millor en una enfilada desagradable en roques humides i lliscants, com anaven les meves espardenyes de sola de corda».³⁸ De vegades, dormia en «una pensió prou decent», però més sovint es va trobar en habitacions plenes de puces, només «tècnicament netes», amb un «m. dolent sopar = pa, ous dolents i el nostre propi formatge i molta fruita i melicotons verds».³⁹ Però d'ossos fòssils, no n'hi havia cap indici.

Les pàgines del diari són plenes de descripcions detallades de l'illa i de la gent. Va visitar la gran necròpolis cartaginesa que s'excavava al puig des Molins, prop de la ciutat d'Eivissa. «L'home del museu» li va mostrar l'entorn, que ella va trobar «un lloc meravellós, tot el turó densament cobert de tombes molt juntes». Amb una generositat insospitada (i probablement inapropiada), el conservador del museu li va permetre agafar alguns fragments de llànties i de terrissa.⁴⁰ Va visitar el mercat del peix i es va témer que moltes dones duien vestits tradicionals: «una faldilla estampada, de vegades tan ampla que sembla que hi duguin alguna mena de separador, un cosset de cintura curta amb un xal o amb un gran mocador al damunt, un davantal petit molt acolorit, un mocador per damunt del cap i, per damunt d'això, una capell rodó blanc de palla de copa baixa amb una cinta negra que oneja pel darrera». El cabell, va observar, el duien recollit en una trena llarga, sovint lligat amb una cinta d'un color vermell viu i, afegeix una mica anatòmicament, «freqüentment lliguen el final de la trena amb voltes i voltes de cinta, com es fa a les cues dels cavalls». «Els

³⁷ Balearics III, 6 d'octubre de 1911.

³⁸ *Ibíd.*

³⁹ Balearics III, 5 d'octubre de 1911.

⁴⁰ Balearics III, 2 d'octubre de 1911. Darreres excavacions en aquest lloc varen descobrir més d'un miler de tombes, de civilitzacions cartagineses i posteriors, i abundants objectes d'artefactes púnics que es troben actualment en el Museu d'Eivissa.

homes vestien d'una manera més sòbria, amb jaquetes curtes, sovint de color morat fosc, mocadors lluents al voltant del coll, pantalons cenyits acampanats prop dels peus» i un capell negre similar al de les dones, però de feltre.⁴¹

En acabar els deu dies, Dorothea havia aconseguit informació considerable en termes de cultura, geologia i geografia d'Eivissa, i de la pròspera civilització cartaginesa que hi havia hagut temps enrere, però no va trobar res de *Myotragus* en cap de les nombroses coves i esquerdes que va investigar, ni un bocí de restes òssies, ni tan sols un os petrificat. De fet, com va escriure més tard, no hi havia «cap traça d'un dipòsit d'ossos».⁴² Aquesta va ser la primera illa explorada exhaustivament que no li havia donat cap resultat i a més d'un disgust li afegí una gran preocupació. Li havien atorgat una subvenció per a aquest viatge, basada en la seva experiència i reputació, però, malgrat l'esforç, havia fracassat, perquè no havia trobat cap indici d'una fauna extinta. Evidentment, allò no provava que no hagués existit, només que no l'havia trobada. Ningú més no ho va fer en els setanta anys següents fins que, l'any 1981, un equip de paleontòlegs mallorquins va descobrir un dipòsit d'ossos fòssils a Eivissa.⁴³ Dorothea l'hauria considerat de gran interès. La primera fauna, del Miocè superior (de 23 a 5 milions d'anys enrere), incloïa mamífers i rèptils, però cap al Pleistocè superior no hi havia ni un sol mamífer no volador, només ratapinyades, llangardaixos, peixos marins i una gran quantitat d'ocells, dels quals ja se n'han identificat cinquanta-dos. Això suggereix que un gran desastre natural eliminà gairebé tots els animals endèmics de l'illa⁴⁴ i, segons observen els paleontòlegs, això fa que la fauna fossilitzada a les Pitiüses sigui única en la Mediterrània.⁴⁵

Amb tot, reticent a cedir, Dorothea decidí que seria «millor centrar l'atenció en Menorca»⁴⁶ i va partir d'Eivissa cap a Palma. A Palma, va tornar a empaquetar les seves pertinences, va fer una aturada només per veure l'impreescindible *Padre* Caldentey per rebre explicacions de Menorca i va partir cap a Alcúdia, al nord de Mallorca, en tren i en carro, amb l'objectiu d'agafar el ferri. Era una travessa de cinc hores de bon matí. Mentre navegaven al voltant de la costa menorquina cap a Maó, Dorothea romangué a coberta i apuntava amb els binocles cap als penya-segats

⁴¹ Balearics III, 3 d'octubre de 1911.

⁴² Bate, «On the Pleistocene ossiferous depòsits of the Balearic islands», 337-45.

⁴³ Josep Antoni Alcover, «Mammals of the Pityusic Islands», a H. Kuhbier, J.A. Alcover i C. Guerau d'Arellano Tur (eds), *Biogeography and Ecology of the Pityusic Islands* (The Hague: Dr. W. Junk, 1984), 456.

⁴⁴ Paul Y. Sondaar, Miguel McMinn, Bartomeu Seguí i Josep Antoni Alcover, «Paleontological interest of Karstic depòsits from the Gymnesic and Pityusic islands», a A. I. J. Ginés (eds), *Karst and Caves in Mallorca* (Palma de Mallorca: Federació Balear d'Espeleologia, 1995), 155.

⁴⁵ J.A. Alcover, M. McMinn i C.R. Altaba, «Eivissa: a Pleistocene oceanic-like island in the Mediterranean», *National Geographic Research and Exploration*, 10:2 (1994), 236-8.

⁴⁶ Balearics III, 7 d'octubre de 1911.

de pedra calcària que havia vingut a explorar. «Personalment, estic molt decebuda amb les primeres observacions fetes de l'illa», va escriure aquella nit, «que sembla més una massa plana de roques amb un parell de petits turons al nord-est». Malgrat que els penya-segats calcaris que varen costejar eren plens de coves, queien directament damunt l'aigua. Hi havia molt poques badies i, a diferència de Mallorca, «no es veien barques de pesca a cada racó, la qual cosa, probablement, seria una dificultat afegida».⁴⁷

Els voltants de Maó eren espectaculars, un port de tres milles de llarg i aigües fondes amb unes opcions estratègiques que varen donar a l'illa un gran valor durant les guerres del segle XVIII. Els britànics perderen la població de Maó tres vegades i, en reconstruir-la, la varen ampliar. Hi havia pocs allotjaments on instal·lar-se, encara que Dorothea considerava que el seu hotel, el Central, era net i oferia bon menjar.⁴⁸ Després d'una nit amb una plaga de moscards, va partir en un carro tirat per mules cap a la ciutat d'Alaior, a vuit milles⁴⁹ de distància per la magnífica carretera construïda per ordre del primer governador britànic de Menorca, Richard Kane. El *Padre* Caldentey li havia donat una carta de presentació per al mestre de l'escola, que ella esperava que tingués «molta informació». Però no el va poder trobar. Li varen parlar, però, d'un notari «que entenia de fòssils, tot i que era una mica d'hora, i hauria d'esperar perquè encara s'havia de vestir!»⁵⁰

L'interès del notari se centrava principalment en l'arqueologia, particularment en els pobles prehistòrics de Mallorca i Menorca, de la cultura coneguda com a *talaiòtica*, epònim de les sòlides talaies escampades per les illes. Menorca és encara més rica que Mallorca en aquesta cultura, amb centenars d'assentaments. Als grans talaiots cal afegir-hi les taules, monòlits enormes coronats per una gran roca, que podien haver estat utilitzades per sacrificar animals, i les navetes, estructures de pedres amb forma de vaixells invertits, que es creu que podien ser utilitzades per viure o com a tombes. Els homes de l'era pretalaiòtica habitaven en coves i hi ha un bon nombre de penya-segats amb coves excavades artificialment i també de naturals, que, com les navetes, s'usaven per enterrar i també per viure-hi. El notari havia excavat talaiots i coves al gran jaciment troglodític de Calescoves, a la costa sud. Va mostrar a Dorothea alguns dels objectes que hi havia trobat i també «un bloc de material estalagmític del terra d'una de les grutes de cala Coves», segons va escriure ella. «Sembla que contengui restes humanes i una massa de calaveres i ossos de petits rosegadors».⁵¹ Se sap ben poques coses dels

⁴⁷ Balearics III, 11 d'octubre de 1911.

⁴⁸ Devers 1950, només hi havia uns dos-cents llits d'hotel a tota l'illa.

⁴⁹ 12,8 km. (N. del t.).

⁵⁰ Balearics III, 12 d'octubre de 1911.

⁵¹ *Ibíd.*

habitants d'aquestes coves. Algunes semblava que estaven datades de milers d'anys; altres tenien excavacions que indicaven que havien estat ocupades en temps dels romans o posteriors. Encara que Dorothea no pensava que el «material» semblàs gaire antic, va apuntar que «pagava la pena anar-hi a fer-hi un cop d'ull». L'any 1911 no se sabia res de quan l'home havia arribat a les Balears.

Els dos dies següents, el temps va ser humit i ventós, i l'únic viatge en barca que va poder fer va ser curt i incòmode. Les onades feien impossible desembarcar i el seu patiment «arribà a un estat extrem!» Per contra, va explorar a la costa algunes coves artificials accessibles des de terra a poca distància de Calescoves. En una d'aquestes, va trobar «un bon nombre d'ossos humans sota uns centímetres d'arena i remenant superficialment el terra més avall, va trobar tres petites mandíbules inferiors de diferents èpoques, la menor prou diminuta».⁵² En contrastar aquests ossos del terra amb les restes de rosegadors que havia vist a casa del notari, li va venir al cap la idea del potencial sorprenent de la troballa, de manera que es va traslladar de l'hotel de Maó fins a un allotjament a Sant Climent⁵³ per estar el més a prop possible de Calescoves.

«Bones esperances quant als homes *Mousterian*, etc.», va escriure en el diari el 14 d'octubre, «d'aquells fragments estalagmítics que vaig veure a casa del notari d'Alaior».⁵⁴ Sens dubte, estava excitada. Amb el nom d'«homes Mousterian» feia referència a homes de Neandertal i a les illes de la Mediterrània no s'havien trobat restes d'aquella antiguitat. Gran part de la comunitat científica considerava, com havia declarat l'eminent anatomista Sir Arthur Keith, que aquesta gent de l'edat de gel era «el tronc d'on havien evolucionat totes les races modernes».⁵⁵ Els esquelets de Neandertal, anomenats així per la vall de Neander, a Alemanya, on es varen descobrir el 1856, eren rars, encara que les seves eines de sílex es trobaven a diferents jaciments arreu d'Europa. Eren diferents, petites, eines escatades ben esmolades, fetes amb cops ben dirigits que treien escates de sílex d'una peça preparada prèviament i els donaven una superfície i una forma característiques. Aquesta indústria de l'eina va ser identificada per primera vegada cap a la dècada de 1860 al sud de França, en una zona rocallosa a la Dordonya anomenada Le Moustier. Com que va créixer l'interès per aquests descobriments, se'n varen trobar més esquelets a Bèlgica, Croàcia, Gibraltar i, en començar el segle XX, a França. El 1908 i 1909 es varen trobar restes de Neandertal a tres llocs de la Dordonya, incloent-hi Le Moustier. No es varen trobar restes d'aquesta antiguitat a la Gran Bretanya, amb el consegüent disgust que va suposar per a la comunitat científica anglesa.

⁵² Balearics III, 13 d'octubre de 1911.

⁵³ *San Clementí* en l'original. (N. del t.).

⁵⁴ Balearics III, 14 d'octubre de 1911.

⁵⁵ Arthur Keith, *Ancient Types of Man* (London: Harper & Brothers, 1911), 118.

Dorothea Bate amb el seu germà Thomas. 1913.

Aquestes restes humanes trobades a França i arreu varen ser considerades de centenars de milers d'anys d'antiguitat. Sense mitjans científics per datar ossos, una apreciació de la seva antiguitat era impossible. El millor que es podia fer era una aproximació en les dates (per exemple, després del Paleolític tardà venia el Neolític) i altres estimacions. Al 1911,

Arthur Keith només va poder escriure que el període Paleolític inicial, que es troba dins l'edat de gel, era «molt llarg però de temps indeterminat... La seva durada s'estimava entre 200.000 i 400.000 anys», i se suposava que els neandertals eren la raça dominant al començament d'aquest període, i els homes «moderns», al final». ⁵⁶ Estimacions actuals daten els neandertals entre 150.000 i 300.000 anys enrere. Aquestes troballes varen incrementar l'interès científic i popular en l'evolució de la humanitat i la possibilitat de trobar «llogams perduts» entre l'home i els simis. Si Dorothea podia donar consistència a la seva idea que els ossos del material estalagmític de casa del notari eren realment mosterians, seria una consecució extraordinària per a ella i un bon fet per al Museu d'Història Natural tenir en la seva col·lecció aquelles troballes preuades, descobertes, a més, per una científica anglesa.

De bon matí, el 14 d'octubre, Dorothea es dirigia amb grans esperances pel camí estret que conduïa a la desconeguda i profunda Calescoves. La tasca que afrontava era de dimensions colossals. Els penya-segats calcaris, d'un color entre daurat i crema, eren perforats per coves arreu, la majoria artificials, com grans ulls negres. Va calcular que n'hi devia haver més d'un centenar. Va començar una cerca sistemàtica, caminant pels penya-segats, entrant a cinc, deu, vint coves. Cada una li va desbaratar els plans perquè eren buides. Moltes eren inaccessibles, com va anotar l'escriptor Frederick Chamberlin, «només s'hi podria accedir travessant molts de metres de penya-segat en qualsevol direcció, sense superfície on cap home que hagués viscut pogués aferrar-se». ⁵⁷ Finalment, va trobar restes en una cova prop de la part alta del penya-segat, «el terra era cobert de terra i d'una ossera plena d'ossos humans, i en va veure d'altres també amb ossos», ⁵⁸ però totes eren sepultures de l'època talaiòtica i posterior. Un al·lot que havia contractat de guia li va dur una peça de bronze, li va suggerir que era part d'una campana i que l'havia trobada al costat d'un crani en una sepultura. Quan ella hi va anar, no va trobar res. L'al·lot la va dur a coves amb gravats i inscripcions, cap ni un de l'època mosteriana, i va augmentar la desesperació de Dorothea. Finalment, l'al·lot la va dur a la cova d'on se suposava que provenien les restes estalagmítiques. No tan sols no hi havia indicis de material estalagmític, sinó que «no hi ha dubte que aquella peça no ve d'aquí», va es-

⁵⁶ Keith, *Ancient Types of Man*, xii.

⁵⁷ Frederick Chamberlin, *The Balearics and their Peoples* (London, 1927), 233.

⁵⁸ Una troballa semblant va fer J.E. Crawford Fritch, qui viatjà per les Balears aproximadament un any abans que Dorothea. Prop de Sant Cristòfol el va acompanyar l'apotecari local a algunes coves excavades en un barranc. Al terra d'una d'elles l'apotecari descobrí «una ossera amb ossos humans». Crawford Fritch es va trobar ajudant l'apotecari a reconstruir un dels esquelets. Quan varen acabar, l'anglès embolicà alguns dels «cranis prehistòrics» amb un exemplar del *Daily Telegraph* i se'n varen anar. (J.E. Crawford Fritch, *Mediterranean Moods: Footnotes of Travel in the Islands of Mallorca, Menorca, Ibiza and Sardinia* (London: Grant Richards, 1911).)

criure pesarosa, «i no entenc el motiu pel qual l'al·lot m'havia de mentir». Havia explorat cada cova accessible per a l'home i es trobava esgotada físicament i emocionalment. En una nota d'amargor impròpia, va escriure: «de manera que el meu suposat tresor acaba com de costum».⁵⁹

Costa d'imaginar la dificultat d'escriure aquesta nota. Al llarg de quatre pàgines, Dorothea va detallar les errades del dia, fins i tot, va deixar constància amb una honestedat obsessiva de com va començar «esperant grans resultats». Es devia sentir enfonsada. Fins avui, només s'han trobat uns quatre-cents individus neandertals i cap en una illa mediterrània. D'aquests, el descobriment més proper a les Balears és al sud d'Espanya. El material estalagmític amb restes humanes que va trobar el notari no implicava necessàriament que fos molt antic, només que l'aigua havia gotejat a través de la roca calcària fins als ossos, durant els segles que havia estat enterrat a la cova. En pocs anys, en les condicions adients, un objecte pot quedar embolicat en una crosta calcària dura. Dorothea ja ho sabia, això, però el fragment estalagmític del notari era l'únic d'aquestes característiques que ella havia vist a les Balears i, malgrat que havia pensat tot d'una que «no era gaire vell», era inevitable comparar-lo amb altres restes humanes que ella havia trobat.

L'any anterior ja havia considerat quan devia haver arribat l'home a les Balears. Mentre excavava a les coves des Coloms, a Mallorca, unes observacions la varen intrigar i varen fer que tingués en compte implicacions més àmplies en la seva recerca. «En dues cavitats», va escriure, «he notat moltes marques negres al terra que el meu cap ha identificat com a restes de carbó o d'algun material cremat, però com seria possible, si no fos per l'acció humana? Menjaven *Myotragus* els primers mallorquins?»⁶⁰ Al marge contigu a aquesta anotació, Dorothea va afegir més tard «No», possiblement com a resultat d'aquesta recerca fútil de l'home mosterià, però la coexistència d'home i *Myotragus* és encara molt discutida. Al llarg dels anys, s'ha acumulat molta informació associada a la interpretació i reinterpretació, ja que s'han anat fent més i més excavacions arqueològiques i paleontològiques, i gràcies a les millores de les tècniques en la datació. Se sap que els animals varen sobreviure durant devers cinc milions d'anys i es varen adaptar als canvis climàtics i de vegetació. Les proves disponibles per a Dorothea i els seus col·legues indicaven que les espècies havien mort abans de l'arribada de l'home, però avui dia hi ha acord en el fet que el *Myotragus* va sobreviure fins fa quatre mil anys, aproximadament l'època en què se suposa que varen arribar els primers colonitzadors humans a les Balears. Això suggereix que, igual que amb les extincions a altres illes, hi ha una relació causal entre l'arribada de l'home i l'extinció de *Myotragus* per la caça (matances excessives), canvis

⁵⁹ Balearics III, 14 d'octubre de 1911.

⁶⁰ *Mallorquinos* en l'original. (N. del t.).

⁶¹ Majorca II, 7 d'agost de 1910.

Dorothea Bate.

en l'hàbitat o per malalties introduïdes per l'home. També mostra que, lluny de ser habitades pels homes de Neandertal, com havia pensat Dorothea, Mallorca i Menorca podrien ser les darreres illes de la Mediterrània colonitzades pels humans.⁶²

Per a Dorothea, pionera en les excavacions paleontològiques a les Illes, la manca de troballes de semblança remota en el material estalagmític era un altre revés en el que considerava que era un viatge desastrós.

⁶² Damià Ramis i Josep Antoni Alcover, «Revisiting the earliest human presence in Mallorca», PPS, 67 (2001), 261-9.

Després de tres setmanes a les Balears, no tenia res per mostrar, si exceptuava un gran disgust i una reducció accelerada de la subvenció de la fundació Percy Sladen. Va abandonar Calescoves amb en Miquel i va passar per un paisatge curiosament ple de restes talaiòtiques que, malgrat tot, va començar a anotar. Hi havia petits camps envoltats per roques enormes, munts de pedres escampades arreu «i sembla meravellós com es llaura en qualsevol circumstància!» En Miquel va trobar una tortuga de terra petita i ella va observar el moviment de flors, els petits joncs blanquinosos i els crocus violetes de tardor. Va demanar a tothom que passava si sabien res d'ossos trobats a les roques i va observar sense donar-hi importància que «a diferència de Mallorca, molts dels homes aquí duen bigoti, supòs que per influències alienes», però entre les flors i pedres, escriu tristament, «ningú dels qui he trobat sembla haver vist mai res semblant a l'os que els mostr com a exemple».⁶³

Els tres dies següents no li varen suposar cap alleugeriment. «Un altre disgust avui, sembla que les fades estiguin en contra meva, el pescador va venir a dir-me que encara hi ha mala mar i no em sembla que el temps hagi de millorar».⁶⁴ Va dirigir-se a Fornells, una població de pescadors petita al nord de l'illa. Amb dificultats va convèncer un pescador per treure-la en barca i, tan aviat com varen ser fora del port, es va témer que la mar «està prou moguda, hi ha onades grans i molts esquitxos contra els penya-segats que farien impossible baixar a terra, a la qual cosa he d'afegir que em trob molt malament, estirada damunt una vela molla encara que no estigui marejada».⁶⁵ Malgrat la debilitat, va veure que els penya-segats calcaris queien fins a la mar, que no hi havia gaire coves i, en qualsevol cas, les onades barraven qualsevol tipus d'aproximació possible.

Varen passar tres dies més abans que el temps milloràs. Tal com va anotar irònicament, «no em trob gaire bé, avui, així que, evidentment, el veredicté és que tenim bon temps! Em sent predisposada a quedar-me, però no puc arriscar un bon dia» i va anar cap al nord, al voltant del cap de Bajolí,⁶⁶ a la costa retallada «travessada per les boques de barrancs».⁶⁷ Això eren gorges o barrancs que queien a la mar, encara que també n'hi havia a l'interior de l'illa, entre les roques calcàries. Cap a migdia es varen aturar per dinar en una badia petita en algun lloc camí al cap de Bajolí, «després del qual jo em vaig enfilat dalt dels penya-segats i anava badant quan, en el barranc següent, mirava arreu i vaig observar un bocí d'os en una roca vermella; no m'ho podia creure». Va examinar a fons el terra i, cap avall del turó, va descobrir una mena de rastre de bocins d'ossos

⁶³ Balearics III, 14 d'octubre de 1911.

⁶⁴ Balearics III, 15 d'octubre de 1911.

⁶⁵ Balearics III, 17 d'octubre de 1911.

⁶⁶ Extrem més prominent orientat al sud-oest del cap de Menorca, en la zona occidental de l'illa al nord de Ciutadella. (N. del t.).

⁶⁷ Barrancs en l'original. (N. del t.).

en la terra vermellosa. Va trobar unes «dents de cabra, esper que siguin de Myotragus», però no n'hi havia cap altra evidència. Era, va escriure, «important haver trobat un jaciment, encara que, em tem que no serà bo».⁶⁸ Amb en Miquel va caminar de tornada a Ciutadella, mentre creia per primera vegada en un mes que el viatge pagava la pena.

L'endemà al matí se sentia molt optimista. «Surt avui matí en carro tirat per un poni amb en Miquel, un picapedrer, moltes eines i plena d'esperança de trobar tota mena de tresors!» Varen deixar el poni a la possessió anomenada Ses Truqueries⁶⁹ i varen caminar fins al «meu barranc»,⁷⁰ que ella descriu com la tercera cala al nord-est de la farola.⁷¹ Un temps devia haver estat un gran jaciment d'ossos, estès en unes seixanta iardes,⁷² però tot el que semblava quedar llavors «no eren més que simples restes»,⁷³ una franja estreta de devers vint o trenta iardes, «semblant més a un camí de mules». En la primera secció on va cercar, hi havia restes inequívocues de Myotragus i, curiosament, hi havia traces d'ossos més grans, «segurament prou més llargs que els de qualsevol Myotragus». També tenien una textura particular. «El que em crida molt l'atenció és que semblen tenir una estructura cel·lular, com d'una esponja; si no els hagués vist entre les restes de M.,⁷⁴ potser m'hauria demanat si no podrien ser d'un cetaci [balena]».⁷⁵

La cerca havia començat amb l'excavació del jaciment que, majoritàriament, era només d'un peu de gruix i, en molts llocs, massa estret com per contenir res més que un petit fragment d'os. Més tard, al capvespre, just davall del penya-segat, va veure «una matèria vermellosa» en una esquerra en la paret i trobà una «massa de rosegadors, etc.», però res més d'allò que ella anomena *la gran bèstia*. Durant els dies següents va trobar tres jaciments més en aquesta mateixa costa, principalment de Myotragus, encara que en un també va trobar més restes de la gran bèstia, però tots els jaciments eren conjunts d'ossos dispersos o tan sols marques lleugeres, sense indicis de bones extremitats o de dents. Era, segons va escriure, «terriblement turmentador».⁷⁶ La seva frustració era superior perquè els penya-segats havien estat en algun moment, evidentment, «plens d'ossos»,⁷⁷ però, després d'haver-ne investigat cada racó, no va trobar res més. En Miquel va intentar treure-li un somriure

⁶⁸ Balearics III, 20 d'octubre de 1911.

⁶⁹ Sestrucarias en l'original. (N. del t.).

⁷⁰ *Barranca* en l'original. (N. del t.).

⁷¹ Podria correspondre a cala d'en Busquets o al racó de ses Gallines, segons si la Sra. Bate comptés el caló des Frases com una o dues cales. (N. del T.).

⁷² Una iarda = 0,9144 metres. (N. del t.).

⁷³ Bate, «On the Pleistocene ossiferous depòsits of the Balearic islands», 337-45.

⁷⁴ Myotragus. (N. del t.).

⁷⁵ Balearics III, 21 d'octubre de 1911.

⁷⁶ *Ibíd.*

⁷⁷ Balearics III, 26 d'octubre de 1911.

apuntant que els camps legals de tabac en aquella part de l'illa remota eren de gran interès per als contrabandistes, però no va poder fer minvar el seu disgust. «L'aspecte horrible d'aquella costa» propera la feia seguir desanimada, on una creu mantenia la trista memòria de les cent cinquanta persones ofegades en el naufragi del vaixell francès *General Chanzy* un any abans.

Amb la caixa d'espècimens «que tenc» Empaquetada i en Miquel conduint el carro, va partir a explorar la cost sud. S'enfortia ella mateixa per afrontar les condicions meteorològiques terribles del moment i les dificultats increïbles per trobar alguna cosa en aquesta illa. «En una mena de cova enfonsada», va trobar un bocí d'os de gairebé un quart de polzada de llarg,⁷⁸ que era una mena d'estímul, però llavors no va trobar res durant dos dies més de recerca infinita. El primer de novembre, quan explorava més cap a l'oest per damunt els penya-segats, va anar a parar a les runes de barraques construïdes durant l'ocupació anglesa. Escalant per les roques de baixada, sota una pluja tèbia i torrencial, varen trobar dues coves més. En una d'aquestes només hi havia closques de mol·luscs terrestres; l'altra, oberta a poca altura per damunt la mar, contenia restes, «evidentment de *Myotragus*» i, finalment, eren valuosos. Era una cova gran, de sostre alt, amb grans blocs de roca amuntegats a l'entrada. De dins, freda i humida, el terra era d'arena i s'inclinava per amunt, cap a uns vuit peus⁷⁹ del sostre. Una part del sostre s'havia desplomat i, en la part més alta, va excavar devers dos peus de fondària i hi trobà closques de mol·luscs de terra i exemplars esplèndids de *Myotragus*.⁸⁰ Això no obstant, tan sols treure aquests exemplars significava remoure grans quantitats d'arena i excavar més profundament, més enllà de les seves forces i dels seus recursos econòmics.

A la mateixa zona, va caminar al voltant d'una milla pels penya-segats i llavors va demanar a una barca de pesca que passava (i la tripulació), «perquè era impossible examinar correctament aquell tros de costa des de terra, amb parets altes i trencades, i cobertes d'arbres i matolls».⁸¹ Les coves no escassejaven als penya-segats, però la majoria eren al nivell de la mar. Feia bon temps i es va arriscar a baixar a algunes coves, però hi havia «una mica d'onada contra les roques i no era fàcil desembarcar, amb roques d'arestes punxegudes que em varen fer sang a les mans!» Va explorar aquella part de la costa durant quatre dies, amb la idea que a la cova següent podria trobar restes de *Myotragus* o de la gran bèstia, fins que no hi hagué on anar. El 4 de novembre va empaquetar els fòssils i es va desplaçar a Maó. Es va donar uns dies més de recerca a les coves del sud de Menorca, abans de tornar a Mallorca.

⁷⁸ Uns 6 mil·límetres. (N. del t.).

⁷⁹ Aproximadament, uns dos metres i mig. (N. del t.).

⁸⁰ Balearics III, 1 de novembre de 1911.

⁸¹ Balearics III, 3 de novembre de 1911.

Una vegada més, es va posar a prova la determinació de Dorothea. La mar sacsejada pel vent era massa ferotge per a una barca i, amb l'esquena a prova de tempestes, va trespasar dalt dels penya-segats al sud de Maó, durant quatre dies més, franquejant «aquelles roques salvatges», sense trobar gaire coves. El seu trenta-tresè aniversari, el 8 de novembre, li va dur «gran quantitat de cartes», però cap pausa en l'implacable mal temps. Al voltant del 9 de novembre tan sols havia trobat un petit jaciment en aquesta franja de costa. Era un tros estret, potser d'entre vuit i deu iardes, prop de cala Binidali i similar al jaciment terriblement dur on havia trobat la gran bèstia. Aquí, amb tot, «vaig poder veure només restes de petits rosegadors i el que crec pot ser *Myotragus*, però cap indicatiu de la gran bèstia». En la part més fonda, arribava a devers dos peus.⁸² «Evidentment, he mirat d'excavar més al fons per si havia alguna cosa més avall», va escriure cansada, «però el resultat ha estat negatiu, com sempre».⁸³

El 10 de novembre, esgotada pels esforços dels darrers dies, Dorothea va pujar al ferri de la nit cap a Mallorca. Després d'aturar-se a Palma el temps suficient «per menjar i rentar-me», ella i en Miquel varen viatjar en tren i després en diligència cap a Capdepera per fer la darrera tongada d'exploració de coves. Abans d'abandonar Mallorca, va voler tornar a examinar les coves des Coloms, que s'havien mostrat tan fructíferes l'any anterior.

El temps era tan inestable que va pensar que seria inútil intentar arribar a les coves en barca i va enviar en Miquel a investigar un camí adient per terra. En Miquel i el seu germà, «amb la darrera mula i el carro (sense amortiment)», varen començar el camí a través d'aquella península inhòspita, en una ruta que només era una mica millor que la de l'any anterior. «La darrera part del camí era extremament dura», va escriure, «i hom diria que posava a prova la resistència del carro, fins i tot, buit». Després de tres hores, el carro ja no podia avançar més i varen haver de continuar caminant una hora i mitja més abans d'arribar, finalment, a les coves. Mentre supervisava la feina de l'any anterior, va comentar amb ironia «mira, de qualsevol manera, no sóc un bon exemple de com s'ha d'excavar! I no queda gaire per fer».⁸⁴ En va extreure el que va poder, però el dia hivernal li va deixar poques hores de llum per treballar.

A la posta de sol, Capdepera era massa lluny per tornar-hi aquella mateixa nit, però en Gabriel coneixia un refugi de pastors a devers mitja hora de camí. En arribar varen trobar l'estable «ocupat per trenta-set porquets negres que cridaven i la resta de la casa tancada! La qual cosa —va escriure— no sembla gaire prometedora». Amb una certa inventiva i una peça de fusta, els homes varen obrir la porta i varen trobar una casa buida de quatre habitacions. Un foc de branquillons i un sopar de pa, formatge

⁸² Uns seixanta centímetres aproximadament. (N. del t.).

⁸³ Balearics III, 9 de novembre de 1911.

⁸⁴ Balearics III, 13 de novembre de 1911.

i «un ou passat per aigua per hom», que havien duit ells mateixos, varen millorar lleugerament les coses. «En Miquel va fer un llit per a mi prop del foc, amb una de les estores vegetals del carro, una pell de xai per davall i el meu Burberry [sic]⁸⁵ i una altra pell de xai per damunt». ⁸⁶ Els homes varen dormir en una altra habitació, damunt el llit dels pastors. El vent va xiular tenebrosament tota la nit i tots tres es varen aixecar amb la sortida del sol. Una altra vegada, varen caminar cap als penya-segats, però les onades eren tan grosses que omplien les coves més baixes. Varen anar a la cova dels ossos situada més amunt per berenar, «quan, de cop, una onada més gran que les altres arribà ràpidament i ens va calar a tots tres fins al moll de l'os i, quan l'onada va retrocedir, vaig veure el nostre únic pa, la meva bossa de pell de cabra, etc., que era arrossegada contra les roques». Un dels homes va intentar recuperar els objectes xops, però era clarament impossible treballar allà baix. Després de tots els infortunis d'aquest viatge, la varen superar la ira i la frustració. El millor que se li va acudir va ser: «realment desagradable amb tots els inconvenients i incomoditats de ser aquí». I, una altra vegada, dreta a la cova remullada, la seva ironia no s'esvaïa: «És magnífic mirar les onades, però no les he pogut apreciar suficientment!» Varen encendre un foc de matolls i d'herbes que «més o menys ens va eixugar i reconfortar, perquè desanima estar xop». ⁸⁷ Amagat darrere l'humor, però, hi havia el coneixement que havia perdut més dies i que els diners s'esgotaven.

El 16 de novembre, Dorothea va partir tota sola cap a Lloseta, a l'oest de l'illa, després d'haver acordat trobar-se amb en Miquel al cap d'un parell de dies. «Trob a faltar molt en Miquel», va escriure, «és com haver deixat el tríode de la càmera de fotos i el meu mapa!» ⁸⁸ Tornava a perseguir fòssils negres esquius, però a cada mina sentia la mateixa història: no havien trobat res. En deixar Mallorca, havia visitat totes les mines de lignit i, com que no havia oferit cap recompensa, no va veure ni un sol fòssil útil. Se sentia «prou malament», amb mal de cap i refredada, i es va dirigir cap a l'escenari espectacular de les muntanyes de Lluc per examinar un altiplà proper. Li recordà l'altiplà de Katharo, l'altiplà de la gran muntanya de Creta on havia trobat restes de l'*Hippopotamus pentlandi*, però tot i que va cercar als torrents, per si apareixia alguna esquerda que pogués mostrar un jaciment d'ossos, no hi havia res. Va dinar amb pagesos d'un deliciós «arròs de mèrlera, seguit de mèrlera torrada o tord damunt una torrada, molt bo». Això havia arribat a ser tota una indústria, va apuntar (i encara ho és). Va agafar el tren cap a sa Pobla, ⁸⁹ on havia

⁸⁵ Deu fer referència a la gavadina d'aquesta marca fundada a Anglaterra l'any 1856, que va patentar un teixit impermeable el 1879. Font: <https://es.burberry.com/nuestra-historia> (N del t.).

⁸⁶ Balearics III, 13 de novembre de 1911.

⁸⁷ Balearics III, 14 de novembre de 1911.

⁸⁸ Balearics III, 16 de novembre de 1911.

⁸⁹ *La Puebla* en l'original. (N. del t.).

acordat trobar-se amb en Miquel, i es va aixecar al matí que no sentia «res de bo avui, mal de cap, mal per tot i grans a la cara!»⁹⁰ Podia ser ben bé la revenja dels ocells.

Els darrers cinc dies a Mallorca de Dorothea no li varen aportar descobriments nous, malgrat la seva recerca infatigable. Prop de Formentor es va enfrontar amb la mar, per inspeccionar els penya-segats alts i verticals, però «no hi ha res que convidi en línia amb les coves, poques i d'aspecte variat». Era massa tard per tornar a port i varen desembarcar per anar al far, dirigits per dos amics d'en Miquel, «vàrem pujar dos-cents setanta escalons tallats a la roca per continuar», va escriure, «amb una senda amunt cap al far, que es troba penjat damunt d'un niu d'àguiles magnífic». Els homes estaven «encantats de quedar-nos allà a passar la nit... passejar, visitar el far, sopar, i jo vaig respondre un bon nombre de preguntes! I vàrem anar a dormir!» Però abans vàrem quedar impressionats per unes vistes espectaculars: davant, la mar blava cap a Menorca i darrere, les muntanyes de la serra de Tramuntana amb una «posta de sol vermellosa esplèndida».⁹¹

L'endemà al matí, la mar era massa brava per continuar explorant els penya-segats. Dorothea va fer un darrer intent d'exploració per terra amb en Miquel, però ni podia veure ni sentir res de coves. Va tornar al Port de Pollença, va fer les maletes i, en carro i en tren, va viatjar cap al sud, a Palma. Havia arribat el moment de tornar a casa. El 24 de novembre va empaquetar la darrera capsa de fòssils, es va témer que n'havia perdut alguns exemplars, que varen arribar de Capdepera «quan M. em va veure partint a bord del vaixell cap a Alacant, de manera que els vaig deixar al seu càrrec per enviar-los a Cooks, a Barcelona». Una altra vegada, apunta a la companyonia dels darrers mesos d'en Miquel, «em sent perduda sense ell».⁹²

Abans de marxar cap a casa, es va organitzar un darrer intent de recerca a coves, aquesta vegada a la Península. Al nord d'Alacant, hi ha dos promontoris, els caps de la Nau i de Sant Antoni,⁹³ els punts des d'on, fa milions d'anys, una gran extensió de terra anava de la península Ibèrica a la conca Mediterrània. Li havien dit que els penya-segats eren plens de coves. Va trobar habitació en un poble de pescadors, un lloc massa petit fins i tot per a un hostel, i hi va viure «com en família! Molts d'infants i de puces, però la majoria de la gent, amable, i el menjar prou bo, peix fregit, arròs de peix, peix fred, peix petit, peix gros, etc.»⁹⁴ Encara tenia les fades en contra seva. Un dia de calma, els seus intents d'explorar en barca es varen frustrar per un carrabineer⁹⁵ que, en contra de tots els

⁹⁰ Balearics III, 18 de novembre de 1911.

⁹¹ Balearics III, 20 de novembre de 1911.

⁹² Balearics III, 25 de novembre de 1911.

⁹³ *Cabo Antonio* en l'original. (N. del t.).

⁹⁴ Balearics III, 28 de novembre de 1911.

⁹⁵ *Carabinero* en l'original. (N. del t.).

seus arguments, li va prohibir explorar en barca per raons que mai no va saber. El seu text al llarg de la pàgina és una queixa evident, mentre ho escriu. Va fer les maletes i es va desplaçar en somera i amb una mula per als paquets cap a un lloc més llunyà i, amb prou dificultats, va trobar una barca per acompanyar-la a la mar. L'esforç va ser debades. Només varen arribar a dues coves; a la primera, la mar estava massa moguda per poder-hi desembarcar, mentre que a la segona varen poder remar cap a dins, però les onades els feien fora. El que més la mortificava era sentir que, al voltant d'aquells promontoris, hi havia més coves.

Dorothea, al final, va haver de reconèixer el que ja s'havia fet evident al llarg d'aquells dos mesos: «Resulta desesperant intentar explorar coves en aquesta època de l'any perquè s'ha de fer des d'una barca». ⁹⁶ En escriure això, devia pensar que l'exploració hauria estat diferent si Henry Woodward hagués pensat a enviar-li la subvenció el mes de maig.

Més enllà dels centenars de coves i penya-segats de les Balears que va escalar, recórrer i excavar, i on s'hauria pogut ofegar durant les seves tres breus visites, tan sols sis a Mallorca i set a Menorca varen donar fruit. Només a Menorca va examinar minuciosament una franja de 60 milles. ⁹⁷ Els seus diaris són plens de descripcions de les illes i d'observacions de la flora i fauna. Ara, tornava a casa amb quatre caps més, plenes de fòssils de les Balears. Les dificultats i els contratemps que va trobar durant les exploracions de les illes oculten d'ella una cosa que només és aparent a ulls aliens. Les seves visites varen ser triomfals. Contra el que era d'esperar, no només va descobrir espècies remarcables, sinó que també va obtenir exemplars que conformen el que Charles Andrews va descriure més endavant com una «àmplia i completa» col·lecció de *Myotragus*. ⁹⁸ A més, a Menorca va extreure prou material com per mostrar que el *Myotragus* en aquesta illa era notablement més gran que el de Mallorca, i diferia de Charles Andrews a l'hora de reconèixer que era una varietat nova, a la qual va posar el nom de *Myotragus balearicus var. major*. Respecte de la gran bèstia que va descobrir a cap de Bajolí, també era una espècie nova. Era una tortuga gegant de terra, extingida, a la qual va anomenar *Testudo gymnesicus* Bate. Tant a Mallorca com a Menorca, va descobrir espècies úniques de lirons gegants de la mida d'esquirols i una musaranya. ⁹⁹

⁹⁶ Balearics III, 30 de novembre de 1911.

⁹⁷ Més de 90 km. (N. del t.).

⁹⁸ C.W. Andrews, «Note on a mounted skeleton of *Myotragus balearicus* Bate», GM, 6: 2 (1915), 337-9.

⁹⁹ *Hypnomys mahonensis*, sp.n., *Hypnomys morpheus*, sp.n., i *Nesiotites Hidalgo*, sp.n., respectivament. Encara que Dorothea no va publicar aquestes dades, a la cova de na Barxa, el lloc emblemàtic de *Myotragus*, en el mateix jaciment, hi havia alguns ossos semblants als d'una granota. «Grans quantitats», d'acord amb el paleontòleg mallorquí Josep Antoni Alcover, varen ser extrets en successives excavacions. El 1979, aquests ossos fòssils varen ser identificats com una espècie de tòtil o de gripau llevadora, considerat extingit a les Balears.

Els èxits de Dorothea s'han celebrat a les Balears. El primer tribut que se li va retre es va publicar el 1920 al diari *Revista de Menorca*.¹⁰⁰ Des de llavors, s'han publicat poques notícies acadèmiques relacionades amb el *Myotragus* sense fer esment a l'aportació de Dorothea. Així mateix, els autors del treball paleontològic més important de les Balears, *Les quimeres del passat*, publicat el 1981, li varen dedicar.¹⁰¹ El 2001, per honorar el cinquantè aniversari de la seva mort, la revista de la Societat d'Història Natural de les Balears va publicar un reconeixement a Dorothea.¹⁰²

Dorothea va deixar aquell promontori fuetejat pel vent per anar a Barcelona. A Cooks va trobar que les quatre caps de fòssils havien arribat amb tota seguretat, enviades per l'indispensable Miquel, i va prendre un tren cap a casa. Va arribar a Londres a les 7.30 de l'horabaixa del 3 de desembre de 1911. Al final d'aquesta pàgina, en el seu diari, va escriure amb fermesa «Finis»,¹⁰³ i allò significava més del que ella s'imaginava. Encara que només tenia trenta-tres anys, no s'embarcaria a cap altra expedició semblant mai més. Viatjaria, excavaria i trobaria espècies noves, però aquells dies d'exploració pionera, valenta i solitària, formaven part d'una altra època. El món aviat entraria en guerra, igual que la seva família, no tan sols contra un enemic terrible, sinó contra si mateixa. El seu retorn a casa pot haver marcat el final d'una fase de la seva vida, però ella estava a punt d'embarcar-se en una altra: una aproximació a la paleontologia que faria tan sols pel seu compte. L'exploradora pionera era a punt de convertir-se en científica pionera.

* * *

Discovering Dorothea, the Pioneering Fossil-Hunter Dorothea Bate
by Karolyn Shindler, NHM Publishing 2017

No obstant això, el 1980, se'n varen trobar exemplars vius als torrents de les muntanyes mallorquines. Dorothea, va escriure el Dr. Alcover, va ser llavors la primera científica a «"tocar" els ossos d'aquestes espècies». El tòtil, o ferreret, encara avui és molt rar. (Dr. Josep Antoni Alcover, correspondència particular.)

¹⁰⁰ Juan Flaquer i Fàbregues, «Dorothea M. A. Bate», *Revista de Menorca*, Any XXIV (Cinquena Època), volum XV, Maó (1920).

¹⁰¹ J.A. Alcover, S.Moyà-Solà, J. Pons-Moyà, *Les Quimeres del Passat*, (Mallorca: Ciutat de Mallorca, 1981).

¹⁰² «Naturalesa i Societat», Circular de la Societat d'Història Natural de les Balears, 25 (Octubre 2001).

¹⁰³ Final, en llatí. (N. del t.).

Mallorca té nom de dona

Amb aquest lema anomenam una iniciativa de la Direcció Insular d'Igualtat del Consell de Mallorca que vol donar visibilitat a l'aportació, sovint menyspreada o oblidada, de les dones als diferents àmbits socials (ciències, arts, treball, economia, esport, etc.), i sensibilitzar la societat civil i les institucions en el reconeixement del treball de les dones i del seu lloc en la societat. Allò que no es nomena, no existeix; per això les diferents accions impulsades des de Mallorca té nom de dona conviden a viure i veure fets, esdeveniments, espais des d'una perspectiva no androcèntrica.

Dorothea Bate és una gran desconeguda per a la ciutadania i la seva aportació científica és mereixedora de divulgació. Aquest llibre és una aportació més per retre-li un reconeixement massa temps negat.